

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Přínosy Dr. Emila Holuba při objevování Afriky

Markéta Kostlivá

Plzeň 2015

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA FILOZOFICKÁ

KATEDRA HISTORICKÝCH VĚD

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PŘÍNOSY DR. EMILA HOLUBA PŘI OBJEVOVÁNÍ AFRIKY

MARKÉTA KOSTLIVÁ

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Jan Záhořík, Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně na základě odborné literatury a pramenů uvedených v bibliografii, jež je součástí této bakalářské práce

Plzeň, duben 2015

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce doc. PhDr. Janu Záhoříkovi, PhD. za odborné vedení, lidský a vstřícný přístup, ale také za jeho pomoc a rady, které mi poskytl při jejím zpracování.

Obsah:

1. Úvod.....	1
2. Život Emila Holuba.....	4
2. 1. O rodině Holubově.....	4
2. 2. Studentská léta Emila Holuba.....	4
2. 3. Holubův osobní život.....	6
3. První cesta do Afriky 1872-1879.....	9
3. 1. Holubovy ideály a přípravy na cestu.....	9
3. 2. Příjezd do Afriky.....	11
3. 3. Cesta a pobyt v Diamantových polích.....	13
3. 4. První cesta.....	14
3. 4. 1. Zpět v Diamantových polích.....	16
3. 5. Druhá cesta.....	17
3. 5. 1. Lékařem na dvorech domorodých náčelníků.....	19
3. 5. 2. Návrat do Dutoitspanu.....	21
3. 6. Třetí výzkumná cesta.....	21
3. 6. 1. První pobyt v Marucko-mabundské zemi.....	23
3. 6. 2. Druhý pobyt v území krále Sepopa.....	24
3. 6. 3. Třetí pobyt v Šešeke.....	25
3. 6. 4. Čtvrtý pobyt v Diamantových polích a přípravy na návrat do Čech.....	26
4. Druhá cesta do Afriky 1883-1887.....	28
4. 1. Plány a přípravy na druhou výzkumnou cestu.....	28
4. 2. Holubova cesta na sever k Zambezi.....	29
4. 2. 1. Od obchodní stanice k Viktoriiným vodopádům.....	31
4. 2. 2. Cesta do země Mašukulumbů.....	32
4. 2. 3. Události 2. srpna roku 1886.....	35
4. 2. 4. Zpáteční cesta na jih a do Evropy.....	36
5. Přínosy Emila Holuba z cest po jižní Africe.....	39
5. 1. Africké výstavy.....	39
5. 2. Přednášky.....	42
5. 3. Publikační činnost.....	44
5. 3. 1 Tituly.....	44
5. 3. 2. Studie.....	44
5. 4. Etnografický přínos.....	46
5. 5. Ohlasy ve vlasti.....	47

6. Závěr	48
7. Seznam použitých pramenů a literatury:.....	51
8. Resumé.....	55
9. Přílohy.....	57

1. Úvod

Tématem této bakalářské práce je přínos doktora Emila Holuba z jeho cest, jež vykonal v jižní Africe mezi lety 1872-1879 a 1883-1887. V práci je kladen důraz především na jednu hlavní otázku, zda Holubovo dílo a jeho přínosy vědě byly v době národního obrození dostatečně oceněné nebo byl za svůj přínos vědě a široké veřejnosti doceněn až po své smrti?

Práce je rozdělena do několika etap Holubových cest, přičemž největší důraz je kladen na druhý pobyt v Africe a cestovatelovy přínosy z daného pobytu. Práce je rozdělena do čtyř kapitol, z nichž každá je dále členěna na jednotlivé podkapitoly.

První kapitola je věnována biografii Emila Holuba. Součástí kapitoly je krátký popis Holubovi rodiny a průběh cestovatelova dospívání. Je zde také popsán studentský život, jak na gymnáziu v Praze, tak i v Žatci, ale také jeho lékařské studium na Karlo-Ferdinandově univerzitě. V této kapitole je shrnut nejen osobní život Emila Holuba, ale také ženy, jež známému cestovateli vstoupily do života a značně jej ovlivnily.

V druhé kapitole pojednávám o první cestě do jižní Afriky. Čtenáře v kapitole seznámím s Holubovou představou a ideály, se kterými se vydával na cestu. Zde je na snadě otázka, zda Holubovy přípravy ovlivnily jeho sedmi roční pobyt v jižní Africe. I tato kapitola obsahuje jednotlivé podkapitoly, které jsou věnovány popisu cesty do Afriky a samotnému pobytu v ní. V již zmíněných podkapitolách jsou začleněny i jednotlivé výzkumné cesty. Každá výzkumná cesta je poté zakončena cestovatelovým pobytem v Diamantových polích, zde se totiž věnoval přípravám na další výzkumné cesty. V této kapitole je rozebrána i třetí výzkumná cesta, jež byla nejdelšího rázu. Zde je řešena otázka, zda neúspěch, který cestovatel zažil na peřejích řeky Zambezi, mohl ovlivnit následující přípravy v jeho vlasti, ale také druhý pobyt v jižní Africe?

Ve třetí kapitole je vylíčen druhý pobyt v Africe, jež podnikl cestovatel mezi lety 1883-1887. Jak už bylo uvedeno výše, tato kapitola se stala stěžejním bodem mé práce. I tato kapitola je členěna do několika podkapitol, ve kterých je popsána cesta na sever, ale rovněž i pobyt na Mašukulumbském území. Začátek kapitoly je věnován přípravě druhé výzkumné cesty, je zde popsána zlomová událost 2. srpna roku 1886, která značně ovlivnila cestovatelovy záměry a plány v Africe. Zde je na snadě položit si otázku, jaký přínos měla cesta, jež Emil Holub absolvoval, a jakou úlohu sehráli Holubovi společníci?

Poslední, čtvrtá kapitola, je věnována Holubovým přínosům v oblasti světa a vědy. Každý z cestovatelových přínosů, ať už v oblasti etnografické či kulturní, je sepsán do samostatné kapitoly. Za zmínku stojí například přínosy z oblasti etnografie afrických kmenů. V této kapitole se rovněž zabývám zhodnocením přínosů z hlediska významu a to ať už se jedná o danou dobu nebo o tu budoucí.

V práci byly použity nejen metody komparace, ale také byly využity vlastní hypotézy. Poznatky v této práci byly čerpány nejen z literárních zdrojů, ale také bylo využito primární literatury v podobě Holubových cestopisů. Rovněž bylo využito k získání informací internetu a novinových článků.

Největším přínosem pro mou bakalářskou práci se staly primární prameny. Jednotlivé cestopisy jsou velmi obsáhlé, každý čítá přes pět set psaných stran, ale také značné množství ilustrací. V těchto cestopisech Emil Holub podrobně popisuje jihoafrickou krajinu, její tamní obyvatele a jednotlivé kmeny, ale také různé místní zvyky a tradice. Cestopisy jsou postavené na informacích, které si Emil Holub pečlivě zapisoval ve svých cestopisných denících. I přes ten fakt, že cestovatel přišel o značnou část svých deníků, je jeho práce velice podrobná a přehledná.

Bakalářská práce obsahuje také archivní zdroje, konkrétně Holubův cestopisný deník z roku 1872.

V práci je čerpáno i z dobových časopisů, ve kterých byly publikovány jeho poznatky z cest. Jednalo se o časopisy Světozor či Česká včela. Články byly publikovány formou dopisů na pokračování, z cest doktora Emila Holuba po Africe. Dopisy se vesměs shodují s cestopisy vydanými po Holubově návratu do vlasti, avšak v líčení zážitků a vědeckých pozorování jsou někdy více konkrétní. V novinových periodikách vycházely také ohlasy na jeho přednáškovou činnost, které byly vesměs pozitivní.

O doktoru Emilu Holubovi jako o osobnosti, ale i o jeho cestách po Africe, bylo vydáno velké množství literatury. Většina této sekundární literatury je napsaná díky jeho cestopisům. Další sekundární literatura, která byla v této práci použita, vycházela z pohledu autorů, jež hodnotili význam Holubových cest.

Největším přínosem pro danou práci byla publikace od doktora Martina Šámala, který podrobně vyobrazil cestovatelův osobní život. Šámal ve své knize „Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel“ vychází z velkého množství archivních pramenů, ale také z tehdejší sekundární literatury.

Častým zdrojem byla rovněž publikace Vladimíra Rozhoně „Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti“, která je zaměřena na několik nejznámějších českých cestovatelů, kteří však časem upadli v zapomnění. V publikaci jsou podrobně popsány cestovatelovy přínosy z pobytu v Africe, ale také se zde nalézají velké množství dopisů dokazujících jeho význam.

Výše uvedené publikace nebyly jediné, z kterých bylo čerpáno. Rovněž bylo hojně využíváno publikací Ctibora Votrubce „Jihoafrické cesty Emila Holuba“ a Františka Běhounka „Na sever od Zambezi“. Zmíněné publikace jsou soustředěny na podrobný popis výzkumných cest a zážitků, ale také na vědecké pozorování.

Další publikací, z které se vycházelo, bylo dílo Jindřicha Marii Dlouhého „Dr. Emil Holub“ a „Dr. Emil Holub. Africký cestovatel“, ve kterých autor podává popis Holubových výprav do nitra Afriky, ale přidává k nim dopisy z tehdejší doby a rovněž i osobní pohled na cestovatele a jeho vědecké přínosy. Další publikací je „Dr. Emil Holub. Africký cestovatel“, ta je sepsána formou sborníku, ve kterém publikovali články významní historici 20. století. Nejvíce však bylo využíváno kapitoly doktora Jindřicha Dlouhého: „Rodák holický africkým cestovatelem“. Obě publikace jsou také doplněny o osobní korespondenci, kterou vedl Emil Holub s několika tehdejšími významnými osobnostmi, ale i s přáteli, jako J. V. Želízkem nebo rodinou Náprstkových.

2. Život Emila Holuba

2. 1. O rodině Holubově

Záznamy o rodině Holubových je možné dohledat již v první polovině 18. století v okolí Štáhlav u Plzně. Zde se narodil i František Josef Holub, otec slavného cestovatele Emila Holuba. Rodiče Františka Josefa Holuba chtěli pro svého syna co nejlepší život, a proto poslali dospívajícího syna do Prahy, aby studoval medicínu a dosáhl titulu doktor. Ovšem z osobních důvodů musel univerzitní studia přerušit a stal se pouze patronem chirurgie. Poté, co mu zemřela první manželka po porodu mrtvých dvojčat, přestěhoval se roku 1839 i z důvodu nadbytku lékařů v Praze do Pardubic, kde přijal místo městského lékaře pro město Holice. Téhož roku se oženil se svou druhou manželkou, Annou Ebertovou, se kterou měl syna, jenž se stal později velmi známým africkým cestovatelem.¹

7. října 1847 se v Holicích Františku Josefu Holubovi a jeho ženě narodil druhý potomek, první syn, pokřtěný Emilián Karel Jan Holub. Svě první roky prožil Emil Holub v radnickém bytě, kde žil společně se svou matkou a otcem. Po revoluci se ovšem kvůli změnám ve společenském a městském životě musela celá rodina přestěhovat, jelikož byl jeho otec zbaven funkce městského lékaře pro město Holice. V Holicích rodina zůstala ještě několik dalších let, zde byl Emil Holub žákem místní obecné školy. V již zmíněné obecné škole vynikal především díky svým znalostem a pílí se učit. Ve druhé třídě byl zapsán do holické „knihy cti“ za dobré mravy, vzorné navštěvování školy a velmi dobré znalosti. Již v tomto městě projevil Emil Holub společně se svým otcem zájem o přírodu a její vědy. Společně také věnovali spoustu času přípravě do školy. Roli otce bral František Josef Holub velmi důsledně, ale zároveň se snažil probouzet v synovi zájem a lásku o přírodní vědy a v budoucnu i medicínu. Roku 1857 přijal František Josef Holub místo panského lékaře pro město Pátek u Loun a s celou rodinou se sem přestěhoval. Po odchodu z Holic bydleli v Pátku v domě č. 40 v ulici K Fořtovně.²

2. 2. Studentská léta Emila Holuba

Ve svých deseti letech, kdy se rodina přestěhovala do Pátku, složil Emil zkoušky z německého jazyka na reálné škole v Rakovníku a díky tomu mohl jít od školního roku 1857/1858 studovat gymnázium v Praze a později v Žatci. Na německém gymnáziu

¹ ŠÁMAL, Martin, *Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel*, Praha 2013, s. 13-18.

² DLOUHÝ, Jindřich Maria, *Dr. Emil Holub*, Holice 1940, s. 29-30.

v Praze studoval Emil Holub ovšem pouze jeden rok, jelikož došlo ke značnému zhoršení jeho studijních výsledků. Největší problém představoval německý jazyk, ve kterém se na gymnáziu vyučovalo. Paradoxně zaostával ve znalostech ze zoologie, ve kterých při svých cestách do Afriky vynikal. Mezi lety 1858/1859 studoval na německém gymnáziu v Žatci. Zde vynikal především v latině, přírodních vědách a zeměpisu. Ze začátku studia téměř německý jazyk neovládal, ale postupně se v něm zlepšoval. V době, kdy byly prázdniny, trávil převážně volný čas venku v přírodě a na cestách, kde shromažďoval materiál (motýly a jiný hmyz, zkameněliny a artefakty), které vykopával z bahna kolem řeky Ohře, a které seskupoval do osobních sbírek.³

Po úspěšném složení maturitní zkoušky se Emil Holub rozhodl dát na stejnou cestu, jako jeho otec a stát se doktorem. Tento krok učinil z toho důvodu, aby mohl být cestovatelem, stejně jako již tehdy obdivovaný David Livingstone. Díky Livingstonovým objevům, které učinil při svém pobytu v Africe, se Holubovy sny upínaly taktéž k vnitrozemí černého kontinentu, ve kterém bylo ještě dost neprobádaných míst. Své sny proměnil ve skutečnost v roce 1872, kdy poprvé odcestoval do Afriky. V roce 1866 se stal studentem lékařství na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Během šesti let studií medicíny navštěvoval přednášky již tehdy významných lékařů, například absolvoval přednášky u Jana Evangelisty Purkyně, Kosteleczkého a u pana Bochdalka. Omezený stav financí jeho rodiny jej přinutil uchýlit se ke značným omezením v průběhu lékařských studií v Praze. Domovem mu byl dům na Malé Straně a školu financoval pomocí stipendia, které mu bylo uděleno. Pomoc mu poskytovali také příbuzní žijící v Praze, u kterých se Holub pravidelně stravoval. Výdaje na studentský život byly dosti drahé, tudíž z tohoto důvodu všechny učebnice, které měl k dispozici, nejdříve posílal otci do města Pátku na přepis. Holubův otec všechny tyto učebnice pečlivě přepisoval a posílal synovi zpět do Prahy. I on sám z nich často čerpal.⁴

Přístup Holubova otce se nezměnil ani, když byl Emil Holub daleko v jižní Africe. Všechny dopisy, které si mezi sebou vyměnily, František Josef Holub pečlivě přepisoval do zvláštních knih a poté posílal do časopisů, jako „Světozor“ a „Česká včela“. Pyšný otec se už se synem po jeho první cestě do Afriky nesetkal, jelikož v srpnu 1879, v době Holubovy cesty zpět do vlasti, zemřel. Své sbírky Emil Holub rozšiřoval již při studiích v Praze, kde podnikal vycházky do okolí Pražského

³ DLOUHÝ, s. 30-33.

⁴ ŠÁMAL, s. 33-42.

údolí, Českého Středohoří, ale také do okolí Pátku. Již v době, kdy studoval, čítaly jeho sbírky přes 300 druhů hmyzu a více než 1000 kusů hornin a minerálů. Holubova vědecká činnost započala již při jeho studiu medicíny v Praze, když poprvé referoval o archeologických nálezích z okolí Stradonic 2. prosince 1870. Roku 1871 byl jednohlasně zvolen členem archeologického sboru a před svým odjezdem absolvoval ještě několik přednášek ze svého prvního zápisníku *Tagebuch-Reisen*. Na začátku roku 1872 Holub úspěšně složil zkoušky a 24. února 1872 byl na promoci slavnostně vyhlášen doktorem lékařství.⁵

2. 3. Holubův osobní život

Při svých studiích na Karlo-Ferdinandově univerzitě poznal svou první známou, Bertu Novákovou, dceru známého rytce drahokamů. Seznámili se v Praze, přičemž se již v této době Emil Holub znal s Bertiným bratrem Vilémem. Holub trávil s Bertou hodně času, ve kterém však převážně Berta pomáhala Emilovi preparovat jeho sbírky, na úkor společenskému životu, který Holub odmítal. Když Emil Holub odpromoval, tajně se s Bertou v Praze 1. května 1872 zasnoubil. V den Holubova odjezdu do Afriky jej byla Berta společně s rodinou a pár přáteli vyprovodit na vlak a po celých sedm let, které Holub v jižní Africe strávil, se hlavně ona starala o jeho sbírky, které posílal do Prahy. Po příjezdu z Afriky se vztah mezi oběma ochladil. Vztahu nepřála ani Bertina rodina, jelikož se Berta chtěla za Emila rychle provdat a odcestovat spolu s ním do Afriky, což jí nebylo dovoleno. Holub, který jako světaznalý cestovatel neusiloval o závazky ve své vlasti, nebyl situací nadšený a v důsledku rozmíšky s Bertinou rodinou, ukončil vztah s Bertou a odcestoval do Vídně, kde se připravoval na svou druhou cestu do Afriky. Ukončením tohoto vztahu se proti Holubovi rozpoutala kampaň v českých novinách a Holub byl nucen za poškození Bertiny cti zaplatit 3000 zlatých.⁶

Ve Vídni se seznámil se svou budoucí ženou Růženu Hofovou. Holub před svou cestou hledal vhodné úložiště pro své sbírky a také místo, kde by se mohl v klidu a důkladně na celou cestu připravit. Panovník František Josef I. mu poskytl pro uložení sbírek z jeho první cesty zámek Wieselburg. Jejich seznámení proběhlo v rotundě Vídeňského Prateru, místě pro Holubovu přípravu na druhou cestu, které mu poskytlo ministerstvo obchodu. Zde pracovala dcera inspektora praterských budov, již zmíněná

⁵ BAUŠE, Bohumil, *Život a cesty Dra. Emila Holuba. Na paměť šedesátých narozenin cestovatelových*, Praha 1907, s. 11-13.; ŠÁMAL, s. 43-56.

⁶ DLOUHÝ, s. 35-37.

Růžena Hofová.⁷ Růžena Hofová, provdaná Holubová, líčila, že se seznámila s doktorem Holubem, „když uspořádal ve Vídni výstavu. [...] Tak jsem jej začala vidat jednak na výstavě, nebo když chodil kolem našich oken, kde jsem vysedávala“.⁸

Rosu Hofovou okouzлил mladý cestovatel svým vzhledem zběhlého cestovatele, ale i výrazným charismatem. Rosa se velice zajímala o jeho sbírky, které měl na starosti její otec. Často byla také s cestovatelem vídána. S výše uvedenými sbírkami mu také dost často pomáhala a jevila značnou zručnost a schopnost se naučit novým věcem. Záležitost se ovšem nelíbila jejímu otci, který nechtěl, aby jeho dcera byla taktéž, jako Berta Nováková zkompromitována. Holub nepředpokládal, že by se jejich pracovní vztah mohl stát základem pro nějakou hlubší citovou vazbu, a tak nebyl ze svatby nadšený. Závazek, který musel učinit, byl pro Emila Holuba též trochu obtíž, ale na druhou stranu si uvědomoval, že druhý v podstatě stejný skandál, který měl v Praze, ho může v jeho přípravách na další africkou cestu finančně zkompromitovat a zároveň dost nepříjemnit hledání nových finančních zdrojů nutných pro zabezpečení cesty do Afriky. Tím, že se sňatkem souhlasil, si do budoucna zajistil i podporu pana Hofa a prostory pro uskladnění svých sbírek.⁹

Svatba se uskutečnila poměrně narychlo 2. listopadu 1883 ve Vídni, těsně před jejich odjezdem do Afriky. Zmíněná svatba však nepřinesla ve vlasti cestovatele moc příznivého ohlasu, ba naopak, většinu sňatkem „šokoval“. Z principiálních důvodů Rosa nebyla v Praze a ani ve zbytku Čech moc oblíbená a snášela se na ní, ale i na jejího novomanžela vlna kritiky. U Emila Holuba se tato situace projevila v jeho přístupu k novomanželce, kterou nevzal s sebou do Prahy, kam se jel rozloučit s rodinou a přáteli.¹⁰

Při pobytu v Africe se Rosa ukázala jako silná žena, která dlouho odolávala chorobám, ale osvědčila se i jako pomocnice a ochotná družka. Rosa se postupně stala užitečným členem expedice, jelikož její jazykové a diplomatické schopnosti velmi pomáhaly Holubovi při jeho vyjednávání ohledně zásob a potravin s domorodými kmeny. Ovšem její hlavní úlohou na cestách bylo vést zápisky o ulovené zvěři. Podle potřeby byla také nápomocná jako pomocnice při preparaci ptáků. Ale když došlo k zasažení celé výpravy malárií, ujala se role ošetřovatelky. Rosa byla velmi psychicky

⁷ ŽELÍZKO, J. V., *Život a utrpení Afrického cestovatele Dra E. Holuba v posledních dopisech (1897-1902)*, Smíchov 1922, s. 11-12.

⁸ ŠÁMAL, s. 381.

⁹ STREIT, Vincenc, *S jménem Rosa Afrikou (Žena rovná mužům)*, Praha 2010, s. 24.

¹⁰ ŠÁMAL, s. 381-386.

i fyzicky silná žena, dokázala se ubránit při napadení od Mašukulumbů¹¹ nebo zachránit tábor před požárem. A v nepolední radě také absolvovat vyčerpávající cestu zpět na jih Afriky.¹²

¹¹ Mašukulumbové, sídlí severně od řeky Zambezi. Vyznačují se úplně černou pletí a tím, že chodí úplně nahí. Poznávacím znamením tohoto kmene jsou dlouhé copy mužů, které určují zámožnost daného Mašukulumba. Nejcennější pro tento kmen je jejich skot a lidské lebky získané v boji, které si vystavují před své chýše. Mašukulumbové jsou povahově velmi drzí a bojovní a vedou časté boje i sami proti sobě. (Viz KAFKA, Josef, *Průvodce Africkou výstavou cestovatele Dra. Emila Holuba*, Praha 1892, s. 28)

¹² STREIT, *S jménem Rosa Afrikou*, s. 26-31.

3. První cesta do Afriky 1872-1879

3. 1. Holubovy ideály a přípravy na cestu

Pro pochopení Holubových ideálů, se kterými odjížděl do jižní Afriky, je třeba zkoumat a pochopit dobovou situaci, která panovala nejen v Evropě, ale i v jeho vlastní domovině. Díky revolučnímu roku 1848/49 znělo po celém Rakouském císařství, ale i celé Evropě, nacionalistické myšlení, jež výrazně ovlivnilo Holubovu touhu přispět v jeho vlasti v oblasti vědy. Důkazem je samotná Holubova zповěď v jeho cestopise „Sedm let v jižní Africe“: „*Již od mládí svého zatoužil jsem a stále si přál, abych přispěl nepatrnou hřivnou svojí k velikému dílu, jímž má se objeviti a vyzkoumati Afrika. Když pak jsem se za studijních let, čta cestopisy o tmavé pevnině, jen velmi zřídka dočítal jmen rakouských cestovatelů, tu rozvrhoval jsem zevrubněji a zevrubněji cestu svou a když se roku 1872 již již vyplňovalo mé nejvřelejší přání, rozhodl jsem se nezvratně. Jižní Afrika byla kraj, v němž doufal jsem, že budu s to, abych platně posloužil vědě a vlasti své*“.¹³ Však nebyl to jen Emil Holub, který oplýval svou nacionalistickou povahou, ale celá obrozenecká společnost se snažila vymanit z centralismu a zpátečnického systému vlády. Jeho romantická povaha, která ale skýtala i dobrodružného ducha, mu dopřála zažít něco neobyčejného a mimořádného. O Holubově lásce k vlasti, kterou dával častokrát najevo, se můžeme přesvědčit ze závěti, kterou Emil Holub psal ještě v jižní Africe panu dr. Jahnovi: „... *Přijmi, milovaný národe, co Ti podávám sám sebou! Obětuji Tobě své štěstí, svůj život, jen abych mohl přispěti k Tvému blahu, Tvé cti, vyplňuje tím jen svatou povinnost každého z Tvých dětí ... Šel jsem a pokusil jsem se pracovati ... Zdaž se mi podařilo vytvořiti ono písečné zrno, nevím – pokorně čekám Tvůj soud, můj nade vše milovaný národe!*“¹⁴

Se svými přípravami na cestu do jižní Afriky začal Emil Holub již při svých studiích. V denících, které si pečlivě vedl, zakresloval vše, co objevil a přidal do své sbírky při svých vycházkách v okolí Pátku nebo v Českém Středohoří, které často podnikal. Znalost i přírodovědných věd, především pak ty ze zoologie, využil nesčetněkrát při svých cestách. V oblasti zeměpisu se orientoval především díky studiu záznamů svého předchůdce, slavného lékaře, misionáře a objevitele Davida

¹³ HOLUB, Emil, *Sedm let v jižní Africe. Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi (1872-1879) I. díl*, Praha 1880, s. 5.

¹⁴ LANGR, Jaroslav, *O cestách Emila Holuba*, Praha 1949, s. 30.

Livingstona¹⁵. Livingstonovy cestopisy četl již jako malý a zprávy o jeho cestách nakonec dovedly Emila Holuba k jeho životnímu snu a dílu. Také Holubovy ideály, proč se rozhodl být cestovatelem, jsou velmi uvědomělé a nacionalistické. Krom objevování ještě ne tak prozkoumaného kontinentu „chtěl Holub rozmnožit počet českých cestovatelů, chtěl získat národopisné a přírodopisné sbírky, jež by věnoval matičce Praze, a konečně chtěl nalézt vhodnou půdu pro zchudlé a pracovité rodiny svých krajanů“.¹⁶ Holub chtěl, aby se jeho vlast Čechy a Rakousko mohly rovnat jiným mocnostem, které měly své kolonie daleko v zámoří. Díky nimž měly spoustu sbírek z oblasti zoologie a botaniky. Holub měl představu, že jeho krajané, kteří přijdou do afrických končin, by měli být i k prospěchu místním domorodcům a naopak. Nebyl to ovšem jen slavný Livingstone, který měl na Holuba značný vliv při jeho rozhodování prozkoumat taje a krásy Afriky. Na Holuba zapůsobily „skvělé výsledky cest německého etnologa Fritsche, cestovatele Maucha, portugalského badatele Serpa Pinto“¹⁷ Osob, které by se podílely na podpoře Emila Holuba při jeho cestě do Afriky, moc nebylo, v podstatě ještě před svou první cestou do Afriky měl pouze jednoho podporovatele, svého krajana a vlastence, Vojtu Náprstka¹⁸. Ten ho podporoval jak finančně, tak psychicky.¹⁹

Dům „U Halánků“, kde žil Vojta Náprstek spolu se svou rodinou, se stal často vyhledávaným místem. A to i v případě Emila Holuba. V pozdějších letech vytvořil Náprstek ze svého bydliště veřejnou knihovnu, kde našel působiště i Holub. Není znám důvod, proč však Vojta Náprstek neupozornil a nepřipravil Emila Holuba na jazykovou bariéru, která ho v Africe čekala. Jediné, co Náprstek Holubovi věnoval, byl Německo-Holandský slovník s upomínkou „Na památku! – Vojta Náprstek“²⁰. Tento slovník

¹⁵ David Livingstone (1813-1873), byl skotský misionář, lékař a cestovatel, který bojoval proti otroctví a v letech 1851-1873 šířil evangelium po jižní Africe. Roku 1849 přešel poušť Kalahari. Při prozkoumávání řeky Zambezi objevil v roce 1855 Viktoriiny vodopády, také objevil jezero Tanganika, Malawi a Mweru. Po dobu čtyř let byl nezvěstný, poté ho našel u jezera Tanganika americký novinář Henry Morton Stanley. (Viz. ROZHONĚ, s. 268)

¹⁶ BAUM, Jiří, *Holub a Mašukulumbové. Kapitoly o největším českém cestovateli*, Praha 1955, s. 6.

¹⁷ DLOUHÝ, s. 40.

¹⁸ Vojta Náprstek (1826-1894), byl český vlastenec, národopisec a mecenáš, který podporoval pokrok v oblasti cestování do mimoevropských zemí. Rovněž byl známým podporovatelem Amerického klubu dam. Přeměnil rodinný pivovar na dům „U Halánků“, ve kterém se nacházela knihovna, jež byla otevřená i veřejnosti a založil zde České průmyslové muzeum (dnešní Náprstkovo muzeum). (Viz ROZHONĚ, s. 268)

¹⁹ DLOUHÝ, s. 39-40.

²⁰ ŠÁMAL, s. 93.

později Holub daroval jedné rodině v Jižní Africe a časem ho objevil Holubův krajan Čeněk Paclt²¹ v hostinci v severním Transvaalu.²²

Na první skutečnou cestu do Afriky, jenž podnikl tento významný cestovatel, nebyl příliš připraven. Naopak tomu bylo u cesty druhé. Jelikož byl čerstvě titulovaným doktorem lékařství, měl o cestách po Africe jistě o mnoho naivnější představy, než jaká byla skutečnost. Na své cestě do Afriky měl s sebou přibaleno jen pár receptů, teploměr, tři kompasy a pět set korun, které mu daroval Vojta Náprstek. Finančně na tom byl o mnoho hůře než jeho již slavní předchůdci, kteří byli financováni svými bohatými domovinami. Do Jižní Afriky jel s vidinou toho, že si v diamantových dolech bude moci přivydělat na své poznávací cesty tím, čím vystudoval, tj. lékařem. Svou přípravu Emil Holub podcenil také, co se týče jazykových vědomostí. Vydával se na úplně jiný kontinent s neznalostí dvou místních základních jazyků – angličtiny a holandštiny. Tento nedostatek poté doháněl soukromými leklemi.²³

3. 2. Příjezd do Afriky

Dne 18. května 1872 nastoupil Holub na svou první cestu do jižní Afriky. V tu dobu neznámý pro celý svět, byl doprovázen na vlak, který ho vezl z Prahy do Rotterdamu v Holandsku, jen v okruhu nejbližších přátel a rodiny. Ve vlaku si začal Holub také psát svůj první cestovní deník, ve kterém se loučil se svou domovinou: „*Sbohem matičko Praho. Sbohem perlo Čechy, ty krásu v staré a zas mladé bujarosti, ty klenote jediný.*“²⁴ Do Rotterdamu dorazil 21. května a následujícího dne se dostal do Londýna, ve kterém pobyl den. Na parník Briton, který ho odvezl do Afriky, se nalodil 25. května 1872 v Southamptonu. První zastávka Britonu byla 15. června na ostrově Madeira. Ten Holub toužil více prozkoumat, ale neměl k tomu dostatek času, jelikož jeho loď odplouvala po necelém dnu kotvení v přístavišti. Největším zážitkem pro E. Holuba byla přírodní scenérie. Samotné hlavní město ostrova ho nijak zvlášť neuchvátilo. Při cestě parníkem nejen Holub, ale také spousta dalších spolucestujících onemocněli jak mořskou nemocí, tak úplavicí. Po několik nocí se tato nemoc stala pro Holuba zlým snem. Zeslábl dokonce natolik, že se bál o svůj život. Nakonec nemoc zvládl, i když ho to stálo nemálo sil a peněz. Ovšem nemoc nebyla to nejhorší, s čím se

²¹ Čeněk Paclt (1813-1887), byl český cestovatel a průzkumník z Turnova, který jako první Čech procestoval pět obydlých světadílů. Od roku 1846-1857 pobýval v Americe, roku 1858 procestoval Austrálii, o rok později navštívil Indii, od roku 1870-1887 pobýval v jižní Africe, kde se setkal s Emilem Holubem, avšak přátelské vztahy spolu neměli. (Viz ŠÁMAL, s. 119-121)

²² ŠÁMAL, str. 92-93.

²³ BAUŠE, s. 14-18.

²⁴ Archiv Náprstkova muzea, 1. HOLUBŮV CESTOPISNÝ DENÍK, s. 3.

cestovatel během své plavby setkal. Jednoho červnového večera se šel nadýchat čerstvého vzduchu, když se přihnala ohromná vlna a smetla Holuba z paluby.²⁵ Nehodu s vlnou dokazuje povinný lodní záznam kapitána Britonu: „dne 20. června roku 1872 cestující doktor Emil Holub v oblasti vod ostrova Svaté Heleny byl při bouři stržen vlnou z paluby. Zachránil se tím, že ho zachytila lodní kotva. Svědek: poručík Svatson. Vlastní vina, neboť vstoupil na palubu proti zákazu kapitána.“²⁶

Do Kapského města dorazil doktor Holub 1. července 1872 v dost bídém stavu a téměř bez peněz. Pár dní, které strávil Holub v Kapsku, využil k doplnění vědomostí v místním muzeu domorodých kmenů o informace o zdejší kultuře a životě. Poté co cestovatel E. Holub dorazil do Kapského města, zaujala ho stará holandská architektura. Ovšem nejednalo se pouze o holandskou architekturu, z které byl unešený. Další zajímavostí, jež ho uchvátila, byla Stolová hora²⁷. Třetí den Holub odplul lodí z Kapska do Port Elisabeth²⁸, které bylo jeho primárním cílem. Pohled, který se Holubovi naskytl, nebyl přesně podle jeho představ. Celé prostředí přístavu bylo zanesené a velmi špinavé, ve městě nebyla zavedena kanalizace a šířil se jím nechutný zápach.²⁹

Jistou formu záchrany, jež mu měla zajistit možnost zůstat v Port Elisabeth, byl dopis, který měl od svého krajana Karla Friče. Ten předložil místnímu německému obchodníkovi Hermanu Michaelisovi. Michaelis mu sjednal schůzku s rakouským konzulem Adlerem, který Holubovi zajistil vykonávání lékařské služby v již zmíněném městě u vyšší společnosti. Takto měl Holub pro začátek vyřešeny své finanční i existenční problémy.³⁰

Ze svých procházek po okolí, které absolvoval ve svém volném čase, doplňoval své sbírky a vše zapisoval do svých deníků. Nejčastěji se vydával na výlety po jižním mořském pobřeží, přes řeku Bakeru v dopoledních hodinách poté, co skončil s lékařskými návštěvami. Na otevřeném mořském pobřeží Holub rozšiřoval své sbírky lovením mořských zvířat, sbíráním korálů a řas společně s jeho černou služkou Bellou a s několika málo místními domorodci. Podnikl i několik výprav s již zmiňovaným německým kupcem Michaelisem, se kterým započal přátelský vztah a jenž Holuba

²⁵ HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele Dra. Emila Holuba*. In: Světozor 6, 1872, 48, s. 573. (ze dne 29. 11. 1872).; LEV, Vojtěch, *Za velkým dobrodružstvím*, Praha 1947, s. 9-14.; ŠÁMAL, s. 97-107.

²⁶ LEV, *Za velkým dobrodružstvím*, s. 14-15.

²⁷ Stolová hora, vysoká 1086 metrů.

²⁸ Holub tento přístav nazývá ve své korespondenci a svých cestopisech Eliščin přístav.

²⁹ VOTRUBEC, Ctibor, *Jihoafrické cesty Emila Holuba*, Praha 1954, s. 15-16.

³⁰ DLOUHÝ, s. 62.

finančně podporoval, když dostal velmi příznivou pracovní nabídku v 60 mil vzdáleném městě na severu, Fauresmithu.³¹

3. 3. Cesta a pobyt v Diamantových polích

Na začátku srpna roku 1872 již měl E. Holub našetřeno, a díky tomu se mohl přesunout z Eliščina Portu do Fauresmithu, kde se měl ucházet o práci lékaře. „*Tak opustil jsem v prvních dnech srpnových r. 1872 Eliščin Port, abych dostal se přes Grahamstown, Gradock, Colesberg a Philipolis do Fauresmithu.*“³² Tuto cestu, nevykonal Holub sám, ale s již zmíněným obchodníkem Michaelisem. V každém městě, jež navštívil, pobyl nanejvýš jeden den, aby zde mohl doplnit své sbírky nebo zkoumat místní přírodu. V Grahamstownu navštívil botanickou zahradu, která obsahovala mnoho druhů rostlin. Když Holub dorazil do Fauresmithu zjistil, že nabídka, kterou dostal, byla pouhý podvod. Ve Fauresmithu již lékaře měli a ten se místa nehodlal vzdát. Holubovi doporučili, aby zkusil jiné město v Diamantových polích, jelikož v nich bylo lékaře vždy zapotřebí. Michaelis, který se stal Holubovým spolucestovatelem na cestě za uchycením se ve vnitrozemí, mu poskytl další finanční půjčku a díky tomu se 26. srpna 1872 Emil Holub ocitl v Diamantových polích, kde se usadil v Dutoitspanu.³³

V kimberlejských diamantových polích byla diamantová horečka v plném proudu. V roce 1866 zde byl objeven 21,5 karátu vážící diamant, který odkoupil za 500 liber britský konzul. Následovaly další objevy, které území kolem Kimberley vyhouply do popředí zájmů všech solidních dobrodruhů, hledačů štěstí a nového života v exotické kolonii, ale také zločinců a nečestných obchodníků. Naleziště se v polovině roku 1871 přetvořilo na velkou jámu, která byla 70 metrů hluboká a 500 metrů široká a na které se tísnilo 20 000 diggerů³⁴. Holub, který se zde usadil, měl ze začátku velmi ztížené podmínky. Ale nakonec nepodlehli diamantové horečce a zůstal u své profese lékaře.³⁵

V již zmíněném Dutoispanu se usadil na dobu 6 měsíců. Za pár měsíců se mu podařilo zbavit všech dluhů jak v Čechách, tak těch, které si nadělal v Africe. Díky tomu si mohl začít šetřit na první cestu do vnitrozemí. Takto rychle dokázal ušetřit jen díky pomoci, jež mu poskytl již zmíněný obchodník z Fauresmithu. V dopise se za Holuba zavázal, aby v Dutoispanu dostal dobré ubytování u jednoho z místních

³¹ HOLUB, Emil, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, Praha 1880, s. 21-33.

³² HOLUB, Emil, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 34.

³³ Tamtéž, s. 40.; ROZHON, Vladimír, *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*, Praha 2005, s. 24-25.

³⁴ Diggeri, byli hledači diamantů, tzv. diamantokopové.

³⁵ CIBULKA, Jan, SKOŘEPA, Zdeněk, ŠPILLAR, Václav, *Afrika. Na jih od Zambezi*, Jablonec nad Nisou 1997, s. 56.

občanů. Holubovi zahrála do karet i náhoda, že právě tento místní občan, u kterého měl bydlet, byl churavý. Díky Holubově léčbě, kterou tomuto občanovi poskytl, se uzdravil již za necelý týden. Odměnou za tento dobrosrdeční akt byl Holubovi zapůjčen pokoj, ve kterém mohl bezplatně bydlet. Jednalo se o velmi skromný příbytek, však lepší než ten, ve kterém bydlel poté, když dům zdemolovala vichřice. Po zbytek pobytu ve městě žil Holub ve stanu, kam za ním chodili pacienti na vyšetření. I v takto nepříznivých podmínkách, ve kterých léčil a ordinoval, si Holub dokázal udržet a dokonce i rozšířit svou klientelu.³⁶

3. 4. První cesta

Od první plánované výpravy nebyl očekáván příliš velký vědecký přínos. O tom svědčí i zápis v Holubově cestopisu: „*účelem první mé cesty bylo, abych pobuda několik týdnů ve přírodě uvykl si na africké podnebí, abych poznal, jak se cestuje ve vnitrozemí, zejména pak, abych výzvědnou touto cestou zvěděl, kterak a čím opatřiti se mám na větší cestu výzkumnou do vnitrozemí*“.³⁷ Jedním z Holubových společníků se stal jeho pacient Oppermann, kterého vyléčil ze zápalu plic. Neměl však čím zaplatit, a tak se Holubovi nabídl jako pomocník na jeho první připravované cestě do nitra Afriky, což Holub rád přijal. K Holubovi a jeho výpravě se také připojil mladý Polák Dzik a Bedřich Eberwald³⁸ z Durynska. Svou první cestu započal Holub se svými společníky 18. února 1873. Jako dopravu zvolil cestovatel dřevěný vůz s pěti koňmi a pěti psi.³⁹

Cesta vedla na sever přes řeku Vaal, kde projeli prvními domorodými vesnicemi Korannů a Basutů⁴⁰. Tyto domorodé kmeny se o svoje vesnice a příbytky příliš nestaraly. Jejich chýše byly zanedbané a neudržované. Holuba zaujalo na domorodých vesnicích obzvláště to, že každý kmen využíval při stavbách chýší jinou techniku. Chýše Basutů byly postaveny „*v podobě válcovité, majíce asi tři metry v průměru, z větví stromových, jež pokryty jsou kuželovitou střechou, spočívající na nízkých kolech a přikrytou suchou trávou, Korannové měli chýše polokruhové, jež zbudovali ze suchých*

³⁶ BĚHOUNEK, František, *Na sever od Zambezi*, Praha 1970, s. 22-24.; HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele Dra. Emila Holuba*. In: Světozor 7, 1873, 22, s. 261.

³⁷ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 103.

³⁸ Holub uvádí ve svém cestopisu jako jediného Bedřicha Eberwalda celým jménem, ostatní pouze zkratkou příjmení.

³⁹ HOLUB, Emil, *Černý ráj. Příjezd do jižní Afriky a první cesta. První část cestopisu Sedm let v jižní Africe (1872-1873)*, Praha 1948, s. 113-114, 118.; ROZHOŇ, s. 25, 267.

⁴⁰ Kmen Basutů, obývá střed jižní Afriky. Roku 1832 vytvořili království Basutsko a po následných bojích se Zuluy a Búry požádali o ochranu Brity, které území od roku 1884 spravovali jako protektorát. (Viz KAFKA, s. 18)

větví a ledabylo přikryli rohožemi“.⁴¹ Kvůli písčným bouřím, které na cesty navály mnoho jemného rudého písku, byli koně naprosto nevhodnými tahouny vozu a Holub je musel v Klipdriftu vyměnit za voly. V okolí města Klipdrift žili vedle sebe hned tři kmeny, Batlapinové, Korannové a Barolongové⁴². Holub měl možnost etnologického výzkumu domorodých kmenů a následného doplňování svých sbírek.⁴³

Vymezený cíl – Lekatlong, ležící na soutoku řeky Vaal a Hartovy řeky, již nebyl daleko. Cestou podél břehu Vaalu narazili na rokli, kterou Holub pojmenoval po svém rodišti jako Holická rokle. I přes nejasnosti v mapách, které měli zapůjčené na cestu, se výprava do Lekatlongu dostala nakonec 2. března 1873. Holub zjistil, „že všechny dosavadní mapy zakreslují polohu špatně a podává o tom vědeckou zprávu.“⁴⁴ V Lekatlongu, sídlu jižních Batlapinů a místního vládce knížete Janči, se vůbec výprava nepozdržela. Zdejší zvyklostí bylo přinést místnímu vládci určitý hodnotný dar, který však Holub obětovat nehodlal, protože byl teprve na začátku své cesty. A proto pozoroval život ve vesnici jen z protějšího břehu řeky. Holuba udivilo, že veškerou práci zde zastávají ženy a muži jen odpočívají na slunci. Místní, ale i ostatní domorodci měli velice blízko k alkoholismu, ale i ke šňupání tabáku, který byl oblíbený především mezi ženami. Během celé cesty z Dutoitspanu se Holub setkal s mnoha Búry⁴⁵, kteří byli v dosti bídném stavu z důvodu svých závislostí. Bídný stav domorodců přisuzoval Holub Angličanům, kteří jim prodávali ve městech alkohol. Holub plánoval po svém návratu oznámit světu velmi špatnou situaci domorodců. I když Holubův otec jej nabádal spíše k větší politické neutralitě.⁴⁶

Z Lekatlongu postupoval Holub dál na severovýchod, přes Christianu, Bloemhof až k hlavnímu městu Transvaalu – Potschefstroomu, do kterého dorazil 13. března 1873. Holub se při svých cestách nezabýval pouze pozorováním domorodců a krajiny, ale zabýval se také svou badatelskou činností. „Na cestě koval stále studie národohospodářské, národopisné, přírodopisné, stříleje a sbíraje při tom pilně

⁴¹ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 95.

⁴² Kmen Barolongů, je součástí Bečuánského národa. Tělesnou stavbou jsou slabší a v sídlech velmi nestálý, a proto nastává časté míšení s jinými kmeny. Nejsou bojovně založení, spíš jsou nakloněni umění a kultuře, zvláště nadaní jsou v zhotovování kožených pláštů. (Viz KAFKA, s. 18)

⁴³ VOTRUBEC, *Jihoafrické cesty*, s. 23.

⁴⁴ Tamtéž, s. 24.

⁴⁵ Búrové, jsou potomci Holanďanů, Němců a francouzských Hugenetů, mluvící dialektem holandštiny - kapskou holandštinou. Založili na území jižní Afriky dvě svobodné republiky Transvaal a Svobodný Oranžský stát. Po zabrání Kapska, domova Búrů, Angličany, nastaly problémy, které vyústili až do búrsko-anglických válek probíhajících v letech 1880-1902. (Viz BAUŠE, s. 23-24.)

⁴⁶ HOLUB, *Černý ráj*, s. 162,166.; ŠÁMAL, s. 134-136.

*předměty pro své sbírky.*⁴⁷ Absenci vhodného vybavení na preparaci zvířat nahrazoval svým chirurgickým vybavením. Hloubku řek pak měřil svým tělem, což se mu v mnoha případech málem stalo osudové. Nehody při první cestě Holuba potkávali často.⁴⁸

Další zastávkou bylo město Wonderfontein, kde chtěl cestovatel podniknout výzkum známých jeskyní, které se nalézaly v okolí v hojném počtu. Několik posledních dní z jeho výpravy hodlal strávit právě zde. „*Doufal, že najde v jeho podzemních jeskyních kosti předpotopních zvířat, památníky geologického vývoje Jižní Afriky, jichž by si věda byla jistě velmi vážila*“⁴⁹ Tento cíl se však Holubovi nepodařilo naplnit. Důvodem byli místní domorodci, kteří byli až příliš finančně podnikaví a vybírali za navštívení jeskyní poplatek. Jeho cíl zůstal nenaplněn. „*Domníval jsem se, že naleznu takovou jeskyni, v níž uloženy jsou kosti zvířecí z poslední geologické periody, čímž byl bych býval sto, abych v zemězpytu Jižní Afriky odstranil dosti znamenitou mezeru.*“⁵⁰ Rozhodl se proto vydat se zpět do Dutoitspanu stejnou cestou kolem řeky Vaal. V okolí Rivertownu našel Holub v obrovských skalních balvanech rytiny motivů zvířat a také hvězd, jejichž autory byli Křováci⁵¹. Holub některé z těchto rytin poslal do Prahy Vojtovi Náprstkovi.⁵²

3. 4. 1. Zpět v Diamantových polích

Jak již bylo zmíněno, první výpravu bral Emil Holub spíše jako všeobecně informativní, co se týče přírody a podnebí, možností cestování po jihoafrických krajinách, ale také, aby získal přehled o místních domorodcích a jejich způsobu života. Holubovy vědecké sbírky, které po celou dobu své dvou měsíční výpravy on sám nebo jeho společníci pečlivě sbírali, měl v plánu poslat do své vlasti. „*Z prvních zásilek, jež deponovány byly v domě u Halánků, uspořádána péčí V. Náprstka (hmyz uspořádal dr. Nickerl) v listopadu r. 1874 na Pražské radnici první africká výstava.*“⁵³ Vojta Náprstek všechny tyto sbírky, které mu z Afriky přišly, použil na výstavu, která proběhla ve Staroměstské radnici v Praze a přilákala svou unikátností spousty Pražanů. Peníze, které Náprstek z výstavy vybral, poslal ihned svému příteli Holubovi

⁴⁷ BAUŠE, s. 23.

⁴⁸ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 144.; VOTRUBEC, s. 24.

⁴⁹ BĚHOUNEK, s. 29.

⁵⁰ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 212.

⁵¹ Křováci, jiným názvem Sanové, jsou původní obyvatelé Afriky, osidlují jižní polovinu Afriky. Jsou umělecky nadaní, Emil Holub přivezl do Afriky velkou sbírku jejich jeskynních rytin. (Viz <http://vanishingworldphotography.com/kmen-san.html>, 10. 4. 2015)

⁵² DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*. In: DLOUHÝ, Jindřich (ed.), Dr. Emil Holub. Africký cestovatel. K stoletému výročí jeho narození, Praha 1947, s. 37-38.; HOLUB, *Sedm let v jižní Africe*, s. 211-214.

⁵³ ŽELÍZKO, s. 38.

do Afriky. Peníze Holubovi přišly velice vhod, neboť v té době plánoval svou další objevnou cestu.⁵⁴

Aby mohl podniknout další výpravu do nitra Afriky, nestačily Holubovi pouze poslané peníze od V. Náprstka, ale musel si vydělávat svou lékařskou praxí. Ve svých dopisech zůstal Holub v této obtížné finanční situaci stále pozitivní a věrný svému prvotnímu přesvědčení: „Přišel jsem do *Démantových polí* sice ne snad s přepjatými nadějemi, ale přece spokojen s výsledkem své expedice v ohledu vědeckém a materiálním“.⁵⁵ Cesta, která byla původně plánovaná jako třínedělní, se stala cestou na osm týdnů. Dalším problémem, který ovlivnil splácení dluhů, byli samotní pacienti, kteří si buď to za dobu nepřítomnosti našeho lékaře našli náhradu anebo se přestěhovali z Diamantových polí do Svobodného Oranžského státu.⁵⁶

Novou klientelu však Holub našel velmi rychle. A to především díky operaci, kterou zachránil jednomu diggerovi život, a jež ho proslavila v Dutoitspanu, ale i v blízkém okolí. Nárůst klientely na sebe nenechal dlouho čekat. Novými pacienty byli lidé nejen z řad Holanďanů a Němců, ale čtvrtinu tvořili i Angličané, kvůli kterým byl E. Holub nucen naučit se anglickému jazyku. Svou znalost a praxi v anglickém jazyce Holubovi umožnila zlepšit německá rodina Prokschova, u které působil jako rodinný lékař a také u nich dva měsíce bydlel. Dostalo se mu i učitelky angličtiny, člena rodiny Prokschových, Mathildy. Další rodina, se kterou Holub udržoval přátelské vztahy a bral ji jako náhradní rodinu, když byl daleko od domova, byla rodina Kerrova. Právě u nich nechal Holub uložit některé části svých sbírek.⁵⁷

3. 5. Druhá cesta

Na svou druhou cestu se Emil Holub připravoval půl roku v Dutoitspanu, kde vykonáváním lékařské praxe rychle utržil dostatek financí potřebných na druhou výzkumnou cestu. Jeho plány se upínaly dále na severozápad od diamantových polí a cílem jeho druhé cesty byly oblasti Mušemaňa, Mošaneng, přičemž cílem výpravy byl Šošong. Druhou cestu Holub stejně jako tu první bral jako výzkumnou, za účelem dosáhnout ještě více zkušeností pro jeho nejdůležitější výpravu, kterou podnikl v roce 1875.⁵⁸

⁵⁴ LANGR, s. 8.; ROZHOŇ, s. 25.

⁵⁵ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 38.

⁵⁶ HOLUB, *Černý ráj*, s. 249.

⁵⁷ BĚHOUNEK, *Na Sever od Zambezi*, s. 37-38.; HOLUB, *Černý ráj*, s. 252-253.; ŠÁMAL, s. 143-145.

⁵⁸ LEV, s. 40.

Emil Holub se z první cesty vrátil již více seznámený se situací místních domorodců, stal se jejich zastáncem všude, „*kde jen mohl, přimlouval se za černochoy a pomáhal jim proti rasovým předsudkům a bezpráví*“.⁵⁹

Na druhou cestu do vnitrozemí vzal s sebou Holub znovu svého přítele Bedřicha Eberwalda, poznaňského Poláka. Jako čtvrtého člena své expedice přijal Němce Štěpána Bolyho. Co se týče sluhy, toho našel v kmeni Hotentotů, který se později účastnil i jeho třetí výpravy. Díky nasbíraným zkušenostem, které Holub získal při první cestě, věděl, že je potřeba koně, který zajistí rychlejší a bezpečnější hledání vody. Dále nakoupil na cestu mohutnější a stabilnější povoz s osmi voly a devíti psi.⁶⁰ „*Pro výměnný obchod...zakoupil Dr. Holub množství střeliva, skleněných perel, mosazného drátu, mnoho metrů kartounu, pestré pokrývky a jiné rozmarné věci, o nichž předpokládal, že budou vhodným artiklem pro výměnný obchod s domorodci.*“⁶¹

Na druhou cestu vyrazil Holub se svými společníky začátkem listopadu 1873. Přičemž tato druhá cesta mu trvala přes čtvrt roku⁶². Holub se pokaždé při svých cestách snažil probádat území, do kterého ještě žádný cestovatel nevkročil. Přechod přes řeku Vaal byl v období sucha mnohem jednodušší, než před půl rokem, když se tudy vraceli z první cesty. Cestou Holuba potkalo několik problémů s místními domorodci, kteří se buďto dožadovali kořalky nebo vyžadovali poplatky skoro za cokoliv. Krajina, kterou výprava putovala, byla v období sucha naprosto vyprahlá a Holub se často potýkal s nedostatkem vody, ale také s nebezpečím požáru, který jednoho dne výpravu ohrozil.⁶³

Po celou dobu výpravy měl Holub možnost setkat se nejen s náčelníky, ale i králi místních domorodců. Vůbec první náčelník, se kterým se setkal, byl náčelník Gassibone. Území, jež náčelník spravoval, hodlal E. Holub projet od jihu na sever a chtěl prozkoumat především pravý břeh řeky Vaal. Cestou proti proudu řeky Hart došli do města Taung, ve kterém sídlil kníže Mankuruana. Jeho město bylo mnohem lépe udržované než předchozí města, která E. Holub navštívil. Holub zde získal cenné artefakty do svých sbírek, především dosud neznámé druhy kobylek.⁶⁴

⁵⁹ VOTRUBEC, *Jihoafričské cesty*, s. 28.

⁶⁰ Tamtéž, s. 29.

⁶¹ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 39.

⁶² Druhá výprava trvala od 3. 11. 1873 do 7. 4. 1874. (Viz ROZHON, s. 267.)

⁶³ BĚHOUNEK, *Na sever od Zambezi*, s. 43-44.; HOLUB, *Sedm let v jižní Africe*, s. 268-276.

⁶⁴ VOTRUBEC, s. 31-32.

Území okolo města Musemašana⁶⁵, u kterého výprava zastavila, bylo sídlem Hendrika Koranny. Zde se setkali s ozbrojenými Hotentoty⁶⁶ a Barolongy, kteří vyžadovali kořalku, kterou ale od Holuba ani jeho společníků nedostali. Při odjezdu domorodci vyplašili voly natolik, že zlomili nápravu a výprava zde byla nucena zůstat ještě nějaký čas. Ze situace opilý domorodců a průjezdu touto krajinou, byl Holub velmi rozčarovaný, později ve svém cestopisu uvedl: „*Vyšel jsem do těchto zemí v pokoji, pokoj chtěl jsem přinést domorodcům a přátelsky se s nimi rozloučiti. Byl jsem tímto případem vinen já nebo moji společníci, či bylo mi tu jednati s vyvrhelem černochů, kteří požitkem lihovin tak hluboko poklesli, že se pro kořalku odvažovali šílených žádostí ano nebáli se ani násilí?*“⁶⁷

3. 5. 1. Lékařem na dvorech domorodých náčelníků

Krajina, kterou projížděla výprava dále na sever, byla velmi malebná, plná solných jezer a prohlubní, které v sobě udržovali dešťovou vodu. Holub byl z místní krajiny tak uchvácen, že zde pobyl několik dní. „*Útvar kolem této pánve, kterou nazval sem solným jezerem Jungmannovým nebo Chuai Jungmann, podobal se útvaru Vaalskému u Bloemhofu.*“⁶⁸ Pro přesné zmapování polohy jezera však Holub neměl potřebné příručky a tak jeho polohu jen odhadl. 2. prosince Holub dorazil na území náčelníka Molemy a jeho bratra Montsuy, ve kterém pobyl několik dní. Bylo to převážně z toho důvodu, že se jednalo o království, jež bylo zatím nejvíce udržované. Vládcem Molemo, kterého vzdělával před roky samotný David Livingstone, zakázal svým lidem lovit, kácet stromy a pít kořalku pod přísnými tresty. Ve městech Poolfonteinu a Mošanengu, ve kterých Molemo vládl, se nacházely také dvě misionářské stanice, z nichž v jedné působil samotný pohlavár a misionář Webb, který Holuba s náčelníkem seznámil. Po zjištění, že Holub jest lékařem, vstřícně náčelník prohlásil: „*Poslední bílý ňaka*⁶⁹, *který tu byl před tebou, ... byl, Livingstone*“⁷⁰ Tato informace Holuba značně dojala, ale odmítl nabídku působit zde jako lékař domorodců, ale alespoň vyléčil náčelníka trpícího záduchou. Svou laskavou, hravou a

⁶⁵ Musemašana, je nejsevernější osada na území krále Moncuu, krále mamuských Korannů. Leží na hranicích říše Batlapinů a Korannů a západní části Transvaalské republiky. Západně se nachází kraj náčelníka Marokanského, který uznává krále Moncuu za svrchovaného pro západní i severní Barlongy. (HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 311)

⁶⁶ Hotentoté, jsou jihoafrický kmen, který obývá hlavně anglické osady. Živí se spíše sběrem plodin než lovem. (Viz KAFKA, s. 15)

⁶⁷ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 303.

⁶⁸ Tamtéž, s. 340.

⁶⁹ ňaka, v překladu znamená lékař.

⁷⁰ HOLUB, Emil, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 317.

diplomatickou povahou si Holub získal domorodce a informoval starostlivého náčelníka o všech novinkách nařízení anglické vlády. Za to se mu dostalo, na základě odpovědi odkud pochází, doslova skandování slova „*Bo-he-mi-an*“, aby si je náčelník zapamatoval.⁷¹

V Mošanengu, ve kterém pobyla výprava několik dní, se věnoval opět léčení domorodců. Zejména pak pohlavára Moncuy, který mu taktéž nabídl místo stálého lékaře, což Holub opět odmítl, však úspěch jeho lékařství se rychle rozkřikl a začali jej vyhledávat i ostatní domorodci. Léčení mělo takový úspěch, že bylo nutno vybudovat provizorní ordinaci, ve které Holub léčil domorodce a směňoval s nimi všelijaké etnografické předměty určené k doplnění svých sbírek. „*Léčení domorodců je problematické. Domorodci se totiž domnívají, že každá smrt nastala důsledkem otrávení, a mají tudíž doktora v podezření, když pacient zemře, že jej svým lékem sprovodil ze světa.*“⁷² Později při léčení domorodců se Holub vyhýbal podávat přímo léky, ale snažil se najít vhodnější alternativy a metody k jejich vyléčení.⁷³

Z Mošanengu vyrazil Holub 18. prosince 1873 do města Molepole, v kterém strávil čtyři dny a kterému vládl náčelník Sešele. Holub jej znal již z cestopisu Davida Livingstona, jenž ho v roce 1842 pokřtil a vzdělával. Cestou do města projela výprava vysočinou rozdělující území krále Sešela a panovníka Chatsitsia a rozhodl se jí nazvat Náprstkovo vysočinou. Holub se osobně setkal i s králem Sešele, který se snažil žít podle evropského vzoru a netajil se svým bohatstvím. Stejně jako král Molemo se Sešele dotazoval, odkud lékař pochází, když odvětil z Prahy, která je dvacetkrát větší než Molepole, udělal na krále dojem. Při odpoledním čaji Holub pronesl i proslov: „*Morena! když jsem jsa chlapcem třináctiletým četl poprvé knihy ňaky Livingstona a v nich také našel tvé jméno, nemyslil jsem opravdu, že tě také samotna uvidím, ba že požívati budu ve tvém domě čaje a koláčů.*“⁷⁴ Holub ve městě nepobyl ani přes vánoční svátky. Ty strávil společně se svými společníky na cestách ještě dále na sever.⁷⁵

Zbytek vánočních svátků strávil Holub na území náčelníka Sešeleho, na kterém lovil a střídal hmyz do svých sbírek. 8. ledna 1874 dorazil Holub po velmi náročné cestě do cíle své druhé cesty, Šošongu, ve kterém strávil delší čas. Zde vládl náčelník Sekhomo, známý svou krvelačností. Holub pochopil po setkání s místními domorodci,

⁷¹ BĚHOUNEK, s. 52.; HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 344-351.; VOTRUBEC, s. 35-36.

⁷² ŠÁMAL, Martin, *Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel*, s. 153.

⁷³ ŠÁMAL, s. 151-153.

⁷⁴ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 408.

⁷⁵ BĚHOUNEK, s. 62-63.; HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, I. díl*, s. 378, 393, 423.; LANGR, s. 9.

že jsou to dospělí lidé s dětskou duší a ve svých výzkumech se zabýval problematikou přístupu kolonizátorů k domorodcům. Jeho myšlenka „*přivést úřady bílých i všech bělochů tu žijících k správnému pochopení jejich poměru k domorodcům, bude jeden z jeho hlavních úkolů života a účelů jeho cest*“.⁷⁶ Během svého pobytu v Šošongu směnil s domorodci mnoho předmětů, zvláště potom předměty válečné, kouzelné nástroje a mnoho dalších, kterými doplnil své etnografické sbírky a rovněž se stal svědkem několika místních obřadů. Svůj pobyt v Šošongu zakončil Holub 16. února 1874 a poté vyrazil zpět do Dutoitspanu.⁷⁷

3. 5. 2. Návrat do Dutoitspanu

Na zpáteční cestě do Dutoitspanu začalo období dešťů, a proto měl Holub cestu komplikovanější, zvláště když jej postihla silná malárie, kvůli které cesta zpět trvala déle. Díky své druhé výzkumné cestě rozšířil Holub své sbírky o 400 kusů, ale jeho dluh z ní činil závratných 18 tisíc korun. Díky epidemii osypek, které se ve městě rozšířily, Holub zaplatil za půl roku svůj dluh a začal se připravovat na svou třetí výpravu. Během ročního pobytu, který strávil coby lékař v Dutoitspanu se věnoval psaní odborných článků, které publikoval jak v jižní Africe například v „The Eastern Star“, „The Independent“ tak i v časopisech „Světobor“ či „Česká včela“ ve své domovině. „*V těchto časopisech sděloval své poznatky týkající se domorodců, usiloval o jejich sociální a mravní povznesení, nabádal, aby s nimi bylo lidsky zacházeno a líčil své cestovatelské zážitky a příhody*“.⁷⁸ Během pobytu v Dutoitspanu Holub pilně šetřil a shromažďoval vše potřebné pro jeho třetí výpravu, nyní již opravdu výzkumného charakteru, na kterou vyrazil společně s novým společníkem Holanděanem Theunissenem a černým sluhou Pittem. Holub na svou třetí cestu vyrazil 2. března 1875, s cílem dojít do dosud neprozkoumaných částí vnitřní Afriky, kam nevstročil ani sám Livingstone.⁷⁹

3. 6. Třetí výzkumná cesta

Po skoro roční přípravě vyrazil doktor Emil Holub na svou cestu začátkem března 1875 se svými dvěma společníky a povozem s deseti tahouny, přičemž nezamýšlel, že by se do Dutoitspanu vrátil. „*Během ní chtěl dorazit k Zambezi*

⁷⁶ LEV, s. 63.

⁷⁷ DLOUHÝ, s. 69-70.; HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele dra. Emila Holuba*. In: Světobor 9, 1875, 13, s. 153. (ze dne 26. 3. 1875).; LANGR, s. 9.; LEV, s. 62-64.

⁷⁸ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 41.

⁷⁹ BĚHOUNEK, s. 76.; DLOUHÝ, *K stoletému výročí*, s. 40-41.

*a proniknout na západ k Atlantiku.*⁸⁰ Třetí cestu bral Holub již jako výzkumnou a trvala skoro 21 měsíců, přičemž dalekosáhle rozšířil své sbírky v oblastech rostlinstva, hmyzu, zvířectva, etnologických a etnografických předmětů. Také doplnil nebo opravil mnoho ve stávajících mapách.⁸¹

První delší zastávkou bylo město Šošong, do kterého dorazil poté, co navštívil krále Molemu a Moncuu, které znal již z předešlé výpravy a udržoval s nimi přátelský vztah. 19. května roku 1875 dorazil Holub do Šošongu⁸², ve kterém pobyl půl měsíce. Poté 4. června vyjel z města dál směrem na sever, do území kmene Bamangwatů až k řece Zambezi. V Šošongu zanechal část svých sbírek u reverenda Mackenzieho a Jansena, kteří přislíbili, že každou bednu s Holubovými sbírkami, která k nim dorazí, přepošlou dál do Diamantových polí, kde je již doktor najde.⁸³

Krajinou, kterou Holubova výprava ze Šošongu až k řece Čobě cestovala, byla plná nejen divoké zvěře, ale i jejich lovců. Několikrát Holub potkal lovce slonů a jiné zvěře, však vystupoval proti nim a způsobu jejich lovu velmi nesouhlasně. S jedním z lovců Andersonem Emil Holub navázal bližší kontakt a společně s ním putoval značnou část své cesty, zúčastnil se i několika honů. Ovšem na území, po kterém cestoval, platili přísné zákazy lovu a určitá omezení pro výpravy. Tyto výpravy se nesměly zdržovat u napajedla déle než tři dny a lovit slony, což bylo pro Holuba někdy dosti nepříjemné a měl kvůli těmto omezením i několik rozmrštěk s domorodci. Jak už bylo uvedeno výše, často se také účastnil lovů, při nichž analyzoval způsob lovu každého z kmenů, se kterým přišel do styku. Velice často také zaznamenával poznatky o úchvatné krajině a měřil průměry kmenů baobabů. Zmapoval velké množství geologických prvků v krajině, např. citaniskou pánev a později také mapu cesty k Viktoriiným vodopádům. V místech, kde zastavil, se Holub zdržel vždy déle, než jak tomu bylo při předchozích cestách, jelikož zde doplňoval své sbírky. Ať už se jednalo o hmyz, rostlinstvo nebo lovecké úlovky. Nesčetněkrát podnikl číhanou na lvy, či jiná dravá zvířata, která výpravu v tomto území ohrožovala. Cestou se Holub také snažil učit

⁸⁰ BOROVIČKA, Michael, *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Cestovatelství*, Praha 2010, s. 418.

⁸¹ KANDERT, Josef, *Personalities of African Collectin in the Czech Lands in the Times of the Habsburg Monarchy (16th century-1918). Collections of the Historical Museum and the Náprste Museum of the National Museum*, Prague 2008, s. 22.

⁸² Při první Holubově návštěvě v roce 1873 vládl v Šošongu král Sekhoma, poté vládl jeho syn Khama, se kterým si Holub rozuměl více než s jeho otcem. (VIZ BAUŠE, s. 54)

⁸³ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 42.; ROZHOŇ, s. 27.; HOLUB, *Velké dobrodružství. Cesta po Zambezi*, Praha 1952, s. 20, 22, 42-44.

místním jazykům a zvykům domorodců, přičemž shromažďoval veškerý materiál o jejich způsobu života.⁸⁴

Holub, jako bojovník za dobrou věc domorodců, byl častokrát rozladěný ze situace zacházení s domorodci a Búry. Jejich utrpení, zvláště jedné rodiny Lotrietů, na kterou narazil při své cestě do Šešeke, popsal Holub v jihoafrickém časopise „The Diamond News“⁸⁵. Též Holubovi nevyhovovalo, jakým stylem a v jakém množství je zde lovena zvěř: „Ozval jsem se jak v jižní Africe spisy i rozpravami, tak v Anglicku proti tomu, aby sloni ve vnitru Jižní Afriky byli vyhlazeni, zastává se toho, že sluší je spíše krotiti, ježto by potom kolikanásobný vydali užitek. Tím však rozhořčil jsem ještě více zmíněné již obchodníky se slonovinou ve vnitru Jižní Afriky“.⁸⁶

3. 6. 1. První pobyt v Marucko-mabundské zemi

Koncem července roku 1875 se Holub dostal do údolí Panda-ma-Tenky, obchodní stanice zbudované obchodníkem Westbeechem, který obchodoval prostřednictvím pohlavára Makuby s králem Střední Zambezi a kmene Maruců, Sepopou⁸⁷. Dne 8. srpna Holub poprvé spatřil řeku Zambezi. „Tož jsem přece došel veletoku, o němž jsem jsa chlapcem tolik načetl a nasnil!... Uprostřed toho údolí leží dva ostrovy, které dělí Zambezi a Čobu tam, kde částečně a kde docela se spojují. Východní ostrov, [nazval dr. Holub] „Pražský“.“⁸⁸ Na druhém, větším ostrově Impalerském, bylo vybudováno sídelní město krále Sepopa, Šešeke. O Holubově pobytu věděl král Sepopa již skoro rok od svých obchodníků.⁸⁹

Král Sepopo se doktorovi představil jako „Morena Zambesi (kníže zambezský)“⁹⁰ a při audienci prohlásil: „Kéž by už přece přišel ňaka, který chce cestovati říší mou jako monari (Livingstone).“, a proto byl Holub „přivítán slavněji než 15 bělochů, kteří přede mnou od dob Livingstonových spatřili královský obličej Sepopův“.⁹¹

⁸⁴ VOTRUBEC, s. 51-52,54-55.

⁸⁵ Situaci popsal v článku „Dark Deeds“, ve kterém prezentoval stav rodiny v Henrys-Panu, jež tam zanechal na pospas jeden obchodník. Rodina trpěla zimnicí, Holub jim poskytl lék chinin. A rodinu z nejhorsího stavu vyléčil.

⁸⁶ HOLUB, *Velké dobrodružství*, s. 86.

⁸⁷ Král Sepopo, byl znám svou krvelačností a skutky, jež byly v rozporu s morálním kodexem. V jeho zemi byly zavedeny lidské oběti a také zákaz vlastnit cokoliv cennějšího než král, jinak byl hřích trestán smrtí. Společným znakem s ostatními kmeny bylo nenávisť vůči Angličanům. (VIZ BAUŠE, s. 89)

⁸⁸ HOLUB, Emil, *Sedm let v jižní Africe. Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi 1872-1879. II. díl*, Praha 1881, s. 135.

⁸⁹ BĚHOUNEK, s. 99-100, 103.; ROZHOŇ, s. 27.

⁹⁰ HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele dra. Emila Holuba*. In: Světozor 10, 1876, 39, s. 533. (ze dne 29. 9. 1876)

⁹¹ HOLUB, *Velké dobrodružství*, s. 105.

V Šešeke pobyl Holub několik měsíců, přičemž se zabýval výzkumem života lidí v něm. Paralelně s tímto výzkumem analyzoval i ostatní kmeny, se kterými se ve městě potkal. Na doporučení krále Sepopa se doktor Emil Holub rovněž učil i místním jazykům seroci a sesuto. Byl natolik schopným cestovatelem, že neměl problém probádat jednotlivé zvyky a život každého z kmenů, na který při svých cestách narazil.⁹²

První výpravu, kterou Holub ze Šešeke v půlce září podnikl, byla společně s obchodníky a jejich manželkami cesta k Viktoriiným slapům, k nimž zprvu nechtěl, ale poté jim naprosto propadl. Pečlivě zmapoval celé Viktoriiny slapy a jejich okolí, včetně fauny a flory. Holub popsal zážitek ze slapů v jednom ze svých zápisů takto: „*Jednotvárný a zuřivý rachot z jihu občas náhle přerušeny větrem, poté opět náhle silící, podobný zvuku vzdáleného hřmění mě praštil přes uši, když jsem 17. září 1875 procházel údolím Matopské řeky...mlčky obdivujíc jsem viděl nejvelkolepější přírodní scénérii rozvíjející své okouzlující obrazy před mýma očima*“.⁹³ Své poznatky publikoval v knížce vydané v Grahamstownu roku 1879. Jednalo se o vůbec první knihu, jež mapovala a popisovala vodopády. V knize byla rovněž obsažena mapa, kterou namaloval sám cestovatel. Okolí vodopádů pojmenoval zemí Albertovou, po muži královny Viktorie a pár ostrůvků v řece po členech Habsburské rodiny. Silný zážitek z návštěvy vodopádů si Emil Holub zopakoval po deseti letech společně s novomanželkou a svými společníky.⁹⁴

3. 6. 2. Druhý pobyt v území krále Sepopa

I přes úplavici, která se u Holuba rozmohla po jeho návratu od Viktoriiných slapů, se Holub podruhé vrátil do Šešeke, kde se ubytoval u obchodníka Westbeeche s jehož pomocí „*rozprávěl s domorodci o jejich mravích a zvycích, abych nabyl zevrubnějších zpráv*“.⁹⁵ Při druhém pobytu si doktor Holub všiml více než kdy předtím krvelačné povahy krále Sepopa. Ale také vztahů mezi kmenem Maruců a ostatními kmeny sídlícími v okolí, přičemž se setkal i s Mašukulumby, kteří o deset let později zmařili jeho výpravu. Z častých procházek, které Holub podnikl v okolí města Šešeke,

⁹² HOLUB, *Velké dobrodružství*, s. 107-114.

⁹³ OLŠA, Jaroslav Jr., *The Victoria Falls. A few pages from the diary of Emil Holub M.D. Written during His third trip into the interior of Southern Africa. Facsimile reproduction of the 1879 edition with additional drawings, and a new Postscript*, Bulawayo 2004, s. 3.

⁹⁴ Tamtéž, s. 18-19.

⁹⁵ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, II. díl.*, s. 288.

nashbíral spousty hmyzu, kůží zvířat, ale také etnografických a národopisných předmětů, které směňoval s domorodci, jenž na cestách potkával.⁹⁶

1. prosince roku 1875 se Holub vydal na tolik vytoženou cestu proti proudu řeky Zambesi, s cílem dosáhnout Atlantického oceánu a nashromáždit sbírky, které by vystavil v Praze. Rovněž bylo jeho cílem prozkoumat tuto neprobádanou krajinu. Společně s královnou Moquai, několika veslaři a svými sbírkami, jež byly uloženy ve čtyřech člunech, podnikli plavbu přes několik nebezpečných peřejí řeky Zambezi, zvané Mučilu-Aumsingu až ke slapům Barockým. Holub 5. prosince okusil nevyspytatelnost peřejí, kde se potopily jeho čluny plné sbírek, léků a střeliva, které nutně potřeboval, vzhledem k tomu, že jej postihla hned ze začátku této cesty zimnice. I když se E. Holub snažil zachránit všechny své věci, nepodařilo se. Většina důležitých věcí byla nenávratně ztracena. „*A právě teď ztrácím všechny své pomůcky, kdy nemocen jsa zimnicí potřebuju jich více než jindy, a kdy marna jest naděje, že dosáhnu zase věci potopených.*“⁹⁷ Pro velké množství ztracených sbírek, ale hlavně kvůli ztrátě léčiv, skončila tato výprava u Barockých vodopádů nezdarem. Jelikož Holubův zdravotní stav neumožňoval plout dál, byl nucen se 11. prosince vrátit zpět do Šešeke.⁹⁸

3. 6. 3. Třetí pobyt v Šešeke

Poté, co Holub dorazil do Šešeke, ubytoval se u obchodníka Westbeeche, kde se snažil zlepšit svůj zdravotní stav. Což trvalo několik týdnů, při nichž ovšem nedodržel zcela klidový režim. I přes veliké bolesti chodil do okolí a sbíral rostliny a brouky. Území vesnice Šešeke nebylo v tomto období kdy zde cestovatel pobýval příliš příznivé, rozmohla se zde zimnice. A tak se raději ze zdravotních důvodů přesunul do Westbeechevi obchodní stanice, kde zůstal zhruba tři týdny. Ve druhém díle svého cestopisu Sedm let v jižní Africe Holub důkladně popisuje obyčeje a zvyky, se kterými se setkal v Marucké zemi. Velmi důkladně popsal nejen život národů, ale i různé obřady v jejich území. Popsal nejenom cestu k Maruckému území, ale provedl také důkladnou analýzu domorodých nástrojů. Nezapomněl se také zmínit o zvěrstvech páchaných na nevinných domorodcích po celou dobu jeho pobytu, ale i na něm.⁹⁹

Když ani údolí řeky Lešumy u obchodní stanice Holubovi nevyhovovalo, rozhodl se 20. ledna vrátit zpět na jih přes prameny Klamakleňanské. Na cestě se

⁹⁶ BĚHOUNEK, s. 112-119.

⁹⁷ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, II. díl*, s. 322.

⁹⁸ BAUŠE, s. 80-98.; DLOUHÝ, *Dr. Emil Holub. Člověk a cestovatel*, s. 75-76.

⁹⁹ HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, II. díl*, s. 330-333, 335, 342-346.

nemohl zdržet příliš dlouho a tak pokračoval dál na jih přes sibananijskou rovinu, řeku Natu až do říše Makalů¹⁰⁰. Podél dalších řek Palačve a Loani dospěl 18. dubna 1876 do Šošongu, ve kterém pobyl u reverenda Mackenzieho do 21. června, dokud se úplně nezotavil. Cestou nazpět se Holub zastavil také v Linokaně u reverenda Jansena, kde jej navštívil jeho dobrý přítel Eberwald. Poté, co koupil od dvou pohlavárů dva malé lvy, rozhodl se vydat zpět do Diamantových polí, aby nastřádal finance potřebné na cestu zpět do své vlasti.¹⁰¹

3. 6. 4. Čtvrtý pobyt v Diamantových polích a přípravy na návrat do Čech

Poté, co se vrátil na konci listopadu ze své jednadvacet měsíců dlouhé cesty, začal opět s vyhledáváním pacientů, aby započal lékařskou praxi a mohl nastřádat potřebné finance pro cestu zpět do Čech. Z finanční tísně měla Holubovi pomoci naplánovaná výstava, která ho ovšem ještě více zadlužila. A proto musel zůstat v Africe ještě další dva roky. *„V této tísní rozhodl jsem se již několik dní po svém příchodu, že uspořádám výstavu sebraných přírodopisných a národopisných předmětův, abych z výtěžku její mohl později podniknouti cestu domů.“*¹⁰² Na plánovanou výstavu si Holub půjčil od svého přítele Wenera, který za ním přijel do Kimberley. Poté se spolu vydali do Bulfonteinu, ve kterém se ubytoval ještě s přítelem Eberwaldem v malém domku.¹⁰³ Zde hodlal založit lékařskou praxi a šetřit na návrat do vlasti.¹⁰⁴

Holub nebyl svým návratem do Diamantových polí nijak nadšen, ale jeho povaha mu nedovolila se vzdát a truchlit nad ztracenými sbírkami. Značnou část našel v Diamantových polích, kam je průběžně zasílal po reverendovi Mackenzim a Jensenovi¹⁰⁵. *„Opět musím do dĕmantových polí se vrátiti a tu si bud' na opĕtnou výpravu, a když to mé zdraví nedovolí, na pochod k domovu něco penĕz vydĕlati. Kam se tu mám ale obrátiti, než si první vydĕlám, bych se etablovati mohl, neb když Dutoitspan klesl, pouze v Novém Ruschi ordinovat mohu, a to, jak všichni lékaři, musím míti officin v hlavní třídĕ, což vše velmi výložné – ano první dva měsíce budou pouze obtíží paní Kerrové a jakých bude míti toto následků, bydleti [s] dívkou, jak Annie, která mne tak miluje?“*¹⁰⁶ Výlet do Oranžska, který cestovatel podnikl z Bultfonteinu, přinesl

¹⁰⁰ Holub, upozorňuje ve svých zápiscích na skutečnost, že tento kmen patří k nejloupeživějším z celé jižní Afriky.

¹⁰¹ BAUŠE, s. 99-101.

¹⁰² HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, II. díl*, s. 481.

¹⁰³ V Bultfonteinu, choval Holub početný zvěřinec, v roce 1878 čítal dvaasedmdesát zvířat.

¹⁰⁴ BAUŠE, s. 101, HOLUB, *Sedm let v jižní Africe, II. díl*, s. 481-482.

¹⁰⁵ Dluh, za přepravu sbírek činil 120 liber.

¹⁰⁶ ŠÁMAL, *Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel*, s. 200.

cenné artefakty do jeho sbírek. Zkoumal a nashromáždil malby původních sanských kmenů, které jako první vědec přepravil do Evropy. Plán na čtvrtou výpravu nemohl být uskutečněn kvůli nedostatku financí. Své dluhy splatil až v roce 1877, přičemž se snažil získat finance jinými možnostmi¹⁰⁷ než jen lékařskou praxí.¹⁰⁸

Díky finanční pomoci¹⁰⁹, jež obdržel od několika institucí ve své vlasti, byla E. Holubovi umožněna cesta do Port Elisabeth již v srpnu 1878. Snaha zlepšit situaci domorodců vedla Holuba k tomu, že s sebou do vlasti vzal i malou bečuánskou holčičku Bellu. Na zpáteční cestě postihly cestovatele značné problémy, které pohltily většinu jeho financí, a proto se musel na půl roku usadit v Cradocku a opět se věnovat lékařství.¹¹⁰

Dne 5. srpna roku 1879 se Holub společně s Bellou a jeho zbylými padesáti bednami sbírek¹¹¹, které nastřádal cestou do Kapska, nalodili v Kapském městě na parník German, který je odvezl zpět do Anglie. Tímto jeho cesta ještě nekončila. Plánoval Afriku ještě navštívit. Po návratu do vlasti, do které dorazil 17. října 1879 a strávil v ní další čtyři roky, se ustavičně věnoval střádání financí na další průzkumnou cestu a sepisování svého prvního cestopisu „Sedm let v jižní Africe“. Také věnoval značné úsilí uspořádání výstav a publikační činnosti, kterou započal již na Africkém kontinentě.¹¹²

¹⁰⁷ Holub, aby si vydělal na cestu do vlasti, pořádal výstavy a přednášky v jihoafrických městech. Největší výstavu uspořádal v divadle Varietés v Kimberley v roce 1877. Výstava nepřinesla vytoužený zisk a uvrhla cestovatele ještě do větších dluhů, kvůli kterým musel zůstat v Africe až do roku 1879. (Viz ROZHONĚ, s. 131)

¹⁰⁸ ŠÁMAL, s. 200-203.

¹⁰⁹ Finance, Holub obdržel od Vojty Náprstka (200 zlatých), Zeměpisné společnosti ve Vídni (400 zlatých), rakouského císaře Františka Josefa I. (1000 zlatých), českého zemského výboru (600 zlatých), Svatoboru (200 zlatých) a hraběnky Grottenegové (700 zlatých). (Viz ROZHONĚ, s. 268)

¹¹⁰ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 48-49.

¹¹¹ Část svých sbírek Holub brzy rozdal, jednalo se hlavně o živá zvířata, kterými obdaroval královice Rudolfa, pražské městské zastupitelstvo pro městský sad a fysiokratické společnosti. (Viz Holub, *Velké dobrodružství*, s. 325)

¹¹² HOLUB, *Velké dobrodružství*, s. 304, 308, 314, 322-325.

4. Druhá cesta do Afriky 1883-1887

4. 1. Plány a přípravy na druhou výzkumnou cestu

První pobyt znamenal pro Holuba pouze zkušenost pro jeho druhou výpravu, o které snil již při odjezdu z Kapska roku 1879. Po návratu do Čech se stal z neznámého studenta slavným cestovatelem, který se věnoval přednáškám, tříděním svých sbírek a publikační činnosti. Celé čtyři roky strávené ve vlasti, pobyl většinou ve Vídni, kde se připravoval jak materiálně, tak finančně. Holub se nyní chtěl vydat do dosud ještě neprozkoumaných území kmenů Matoků¹¹³ a Mašukulumbů, do kterých ještě žádný Evropan nevkročil. Velkolepé plány, jež si cestovatel vysnil, zahrnovaly oblast Viktoriiniých vodopádů až k jezeru Bangveola. Největší zájem projevil o území Mašukulumbů, se kterými se setkal již při své třetí cestě v rámci jeho prvního pobytu na dvoře Sepopově a také o vědecké pozorování, čímž by obstaral vědecký přínos z dosud nezmapované krajiny. Jelikož měl již značnou zkušenost s domorodci, opatřil si na cestu společníky, které pečlivě vybíral z příslušníků armády. Kromě zkušeného cestovatele a jeho novomanželky Rosy Holubové se výpravy účastnili: „*Čech Josef Špiral ze Štáhlav, Moravan Antonín Haluška z Velkého Rajhradu, Karel Bukač a Osvald Söllner z Vídně, Dolnorakušan Ignác Leeb z Harmansdorfu a Maďar Fekete Jánoš z Čogradu*“.¹¹⁴ Z předchozí cesty Holub s sebou přivezl bečuánskou holčičku Bellu, která ho nyní doprovázela zpět do Afriky.¹¹⁵

I když Holub sklízel se svými přednáškami úspěchy po celé Evropě, chyběly mu stále finance. Výpočty ukázaly, že ještě potřebuje okolo padesáti až sedmdesáti tisíc zlatých. Po vydání prohlášení Rakouskou geografickou společností obsahující plán druhé výzkumné cesty, vybídli veřejnost k darování příspěvků. Podařilo se shromáždit kolem 5000 zlatých. Výstroj a výzbroj poskytly Holubovi buďto zadarmo anebo velmi levně Rakouské firmy. Holub společně s výtěžkem z přednášek shromáždil 30 tisíc zlatých, což ale nestačilo. Proto hodlal získat další finance v Londýně, do kterého se vydal v dubnu 1882, ale velkého obnosu se nedočkal. Na zvláštní audienci představil Holub své plány výpravy králi, jemuž oznámil, že cesta, kterou hodlá podniknout, má mít celkem tři etapy. První část cesty se měla zabývat výzkumem Kapska a okolí a vést

¹¹³ Kmen Matoků, sídlí severně na řece Zambezi po obou jejích březích. Mezi sebou se dělí na chudší severní kmen a bohatší, kteří obývají jižní část území. Jsou ale součástí říše Maruců a disponují částečnou svobodou. Provádějí čilý obchod s ostatními kmeny nebo búrskými obchodníky. (Viz KAFKA, s. 18, 24)

¹¹⁴ HOLUB, Emil, *Cesta do země Mašukulumbův*, Praha 1973, s. 6.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 5-6.

výzkumy v Port Elisabeth, z kterého chtěl dojít až k řece Zambezi a poté podniknout výzkumnou cestu do země Maruců¹¹⁶, až na území Súdánu. Jednalo se však pouze o sen, kterého se musel kvůli nevhodné situaci vzdát.¹¹⁷

Na svou výpravu se Holub a jeho společníci vydali 18. listopadu roku 1883. Na loď v Hamburku nastoupili 22. listopadu a posléze v anglickém Southamptonu na loď Pretorii, která je dovezla po klidné cestě 22. prosince do Kapského města. V Kapské kolonii, ve které nyní panovala hospodářská krize a nová vláda, překvapilo výpravu vydatné clo¹¹⁸, které museli za své bedny zaplatit. Díky Holubovu úspěchu skoro po celé Evropě, přišla telegrafem pomoc přímo od anglického ministra pro kolonie, lorda Derbyho, aby mohla výprava cestovat po celém území bez nutnosti platit cla. Nutnost žádat o finanční podporu svou vlast Holuba tížila. Proto uspořádal alespoň pro nějaké finanční zajištění výstavu v síni Obchodní Burzy v Kapsku. Na výstavě bylo možné shlédnout všechny potřebné věci¹¹⁹, které Holub přivezl s sebou z vlasti na výzkum Afriky.¹²⁰

4. 2. Holubova cesta na sever k Zambezi

Holubův plánovaný sedmiměsíční pobyt v Kapsku se kvůli problémům se cly musel zkrátit jen na 4 měsíce, z čehož věnoval tři neděle výletu z Kapska do Colosbergu, kde nyní zkoumal i meteorologické jevy a rytiny Křováků. Při dalším pochodu k řece Vaal, severně od Colesberga, se setkal s úmorným vedrem, které postihlo nejen jeho výpravu, ale i všechny farmy, které cestou minuli. Ty se potýkaly jak s nedostatkem potravin, tak i celkově se značnou chudobou. Cesta, která výpravu dále čekala, byla velmi nebezpečná. Několik sluhů opustilo Holuba již na hranicích Transvaalu. „*Teprve nyní měli moji průvodci seznat pravé cestování po jižní Africe.*“¹²¹ Po celou dobu svého druhého pobytu měl Holub mnoho problémů,

¹¹⁶ Marucové, obývají velké území kolem řeky Zambezi. Původně byli podrobni kmenem Ma-Kololů, ale v roce 1878 je svrhli a stali se vládcem tohoto území, které čítá přes 18 různých kmenů. Krále Sepopa, vládnoucímu tomuto území potkal také Emil Holub při svém prvním pobytu v Africe. (Viz KAFKA, s. 20)

¹¹⁷ ŠÁMAL, s. 259-264.

¹¹⁸ Clo, činilo 3000 zlatých. (Viz HOLUB, Emil, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského Města do země Mašukulumbův. Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883-1887. Díl I.*, Praha 1890, s. 19)

¹¹⁹ Značnou část tvořily předměty rakouských firem, jako železný člun a vůz, ale také šatstvo a dary pro domorodé vládcy. Výstavou průmyslových výrobků chtěl Holub zajistit jejich odbytiště mimo Evropský kontinent. (Viz ŠÁMAL, s. 277)

¹²⁰ HOLUB, Emil, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského Města do země Mašukulumbův. Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883-1887 Díl I.*, Praha 1890, s. 9-23.; ŠÁMAL, s. 276-277.

¹²¹ HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbův*, s. 12.

ze začátku to byly problémy hlavně s tažným dobyt看em, později to byly nemoci a na konci výpravy i přeapadení a násilné přinucení opustit území Mašukulumbské země. Holub se téměř celou dobu své cesty věnoval výzkumu onemocnění zvířat, hlavně plicním onemocněním. Rovněž se snažil přijít na vhodné očkování, ale také stejně jako při své první cestě se věnoval léčení domorodců. V Boshofu odevzdal Bellu, která velmi přilnula k výpravě a osvědčila se jako dobrá pomocnice. 25. září 1884 překročila výprava hranice Svobodného Oranžského státu a vstoupila do Zavaalska.¹²²

Po cestě do Linokany prováděl Holub pečlivé výzkumy nejen rostlinstva, ale také stromů, přírodních podmínek a rozdělení klimatických pásem. Rozličné klimatické pásy, kterými výprava projela, znemožňovaly Holubovi podnikat jeho oblíbené pečlivé a zdlouhavé výzkumy v přírodě, které obsahovaly sběr hmyzu. Při lovu se osvědčila i Holubova manželka, o které se sám cestovatel zmiňuje, jako o velmi nadané lovkyni. V okolí Harts riveru se Holub doslechl o jistém doktoru Theunissonovi. Tense stal členem jeho třetí výpravy v roce 1875 a díky Holubovi se stal také lékařem, na což byl Holub po právu pyšný. V Linokaně pobyla výprava několik měsíců u reverenda Jensena, kde zvířata, tak členové výpravy nabyli nutných sil před cestou na sever k Zambezi. Po rozsáhlých průzkumech okolní přírody opustila výprava Linokanu 30. března 1885 a vydala se na sever podél řeky Marika do Šošongu a poté pronikla 15. dubna do údolí řeky Limpopa.¹²³

V údolí řeky Limpopa Holub s výpravou strávil přes tři měsíce, přičemž zavítal i za již známým králem Khamou, vládcem Šošongu. Holuba udivilo, jak se za osm let, co zde byl naposledy, město zmodernizovalo a zvětšilo. Šošong opustil Holub 30. července roku 1885 a směřoval k řece Zambezi. Procházel nyní oblastí zamořenou malárií, která ho při jeho posledním pobytu také zachvátila. Zde postihla Holuba také nehoda s jeho potahem, když v údolí u pramenů Klamakleni spásl jedovatou rostlinu machau. Pošlo 30 volů a Holubovi zbylo pro dosažení řeky Zambezi pouze 26 kusů.¹²⁴

Při svých průzkumech byl cestovatel tak všímavý, že rozeznal a popsal tři druhy jihoafrických paviánů: *„paviána obecného, který jest rozšířen od jižního pobřeží až k řece Zambesi, pak odrůdu v poříčí Limpopa a konečně třetí druh barvy žlutavé, s dlouhým ohonem a malou hlavou, který našel pouze v roklinách a lesích u řeky*

¹²² BAUŠE, s. 130-132.; BOROVIČKA, s. 419.; HOLUB, *cesta do země Mašukulumbův*, s. 10-20.

¹²³ HOLUB, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, I. díl*, s. 47-51,60-61, 83, 123-125, 141-143.

¹²⁴ BĚHOUNEK, s. 155-162.

*Zambesi*¹²⁵ Holub nezanevřel ani na jiná zvířata, zkoumal všechny druhy ptactva, savců, hmyzu, ale také ryb, stejně jako při jeho prvním pobytu v Africe.

4. 2. 1. Od obchodní stanice k Viktoriiným vodopádům

Ztráta tahounů zapříčinila, že Holub byl nucený minimalizovat množství beden se sbírkami do dvou lehčích vozů a třetí ponechal na místě s dohledem. Cesta, kterou se museli prosekávat přes popadané stromy, jim zabrala několik dní. Do obchodní stanice Panda-ma-Tenky, kterou Holub již znal ze svého dřívějšího pobytu, dorazila expedice 26. září roku 1885. Okolí obchodní stanice si cestovatel velmi oblíbil. Zmínky o tom je možné nalézt v jeho cestopisu „Druhá cesta po Jižní Africe“: *„Nyní tedy stál jsem opět na půdě, o níž jsem po dlouhá léta snil a jejíž prozkum jsem si učinil úkolem života. Prsa se mi dmula radostí“*.¹²⁶

Stanice obchodníka se slonovinou Westbeeche již nebyla na vrcholu, jako tomu bylo roku 1875, kdy zde Holub pobýval. Sice se rozrostla o několik chýší, ale byla v úpadku nejen kvůli neblahé situaci blízkých kmenů, ale také díky značnému lovení zvěře. Kvůli situaci v Šešeke a jeho okolí, ve kterém panovalo momentálně bezvládí, Holub musel značně protáhnout svůj pobyt, než dostal povolení vstupu na území kmene Maroců. Cestovatel zde zanechal všechny své bedny se sbírkami, které nutně nepotřeboval, a vydal se společně s manželkou a svými společníky prozkoumat oblast Viktoriiných vodopádů.¹²⁷

Při cestě však potkala jeho společníka Osvalda Söllnera zimnice. Pobytu u scenérie vodopádů vyčlenil cestovatel tři týdny, ve kterých navázal na průzkumy ze své první cesty v této lokalitě. Na cestu najal několik nosičů, Aprila z kmene Basuthů si velmi oblíbil pro jeho dobré služby, průvodcovství a tlumočnictví. Díky zmíněnému sluhovi, ale také obchodníkovi Westbeecheovi a jezuitským misionářům, nastřádal mnoho orálních informací o situaci domorodých kmenů i za období, kdy byl v Evropě. Podrobný výklad historie podal ve svém druhém cestopisu „Druhá cesta po Jižní Africe“. Po šestidenní cestě dorazili ke slapům. Zde se Holub zabýval hlavně otázkou vzniku zjevu na řece Zambezi, což přisuzoval dílu lateritovému dnu, které se prohlubovalo a utvořilo hráz, které poté masa vody prolomila a dala tak vzniknout ohromujícímu přírodnímu jevu. Své poznatky sepisoval pečlivě do svých deníků, které se bohužel nedochovaly, kvůli pozdějšímu útoku kmene Mašukulumbů.

¹²⁵ BAUŠE, s. 136.

¹²⁶ HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbů*, s. 63.

¹²⁷ HOLUB, *Dra Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, I. díl*, s. 329-335, 353-357, 362, 373.

„Mezi hlavní úlohy mého pobytu u vodopádů Viktoriiniých náleželo sbírání kožešin ssavců zejména takových, kteří ve sbírkách mých dosud vůbec nebyli zastoupeni, anebo oněch, jichž počet neustálým pronásledováním od černošských, hollandských i anglických lovcův takovou měrou byl ztenčen, že jsme si na dosavadní cestě nemohli opatřiti celé rodiny jejich.“¹²⁸ Ze zdravotních důvodů, které expedici postihly, se musela koncem října vrátit zpět do údolí Panda-ma-Tenky.¹²⁹

U obchodní stanice pobyla expedice přes tři měsíce¹³⁰. Při druhém pobytu dorazila zpráva, že v Baroce¹³¹ se chopil moci dřívější právoplatný následovník trůnu Luniaka. Holubovi bylo dovoleno cestovat dále na sever s možností najmout si nosiče. Dříve než opustili stanici, bylo nutností vyléčit členy expedice z malárie, kterou trpěli všichni až na Rosu Holubovou, která se o nemocné pečlivě starala. Holub studoval příčiny a průběh nemoci, o které napsal později zprávu v časopise „Časopis lékařův českých“. V obchodní stanici nepanovaly příliš vhodné podmínky na zotavení. K této situaci přispěl také fakt, že zde nebyla možnost lovu a potraviny docházely, tudíž se expedice vydala na lov do Lešumského údolí, kde pobyla delší čas. Zde všichni, včetně Rosy Holubové, onemocněli malárií. V Lešumském údolí zemřel 23. března 1866 na malárii první člen rakousko-uherské expedice, Josef Špíral a v kritickém stavu se nacházel také Antonín Haluška a Karel Bukač. Za lepšími loveckými podmínkami se výprava přesunula k řece Čobě. Z důvodu absence léků se Holub rozhodl vrátit se zpět do Panda-ma-Tenky, kde podlehl malárii 9. května téhož roku Karel Bukač.¹³²

4. 2. 2. Cesta do země Mašukulumbů

U obchodní stanice se zdravotní stav členů výpravy velmi měnil. Jak Emil Holub informoval ve svém cestopise: „Osvald Söllner byl původně ustanoven k tomu, aby se odebral se sbírkami do vlasti, ale když se stav jeho podstatně zlepšil, uložil jsem úkol ten Haluškoví, poněvadž se u něho za příznaků vodnatelnosti objevilo znetvoření ledvin, tak že na úplné pozdravení jeho nebylo naděje, pokud by v krajinách těchto prodléval“.¹³³ Poté, co vyprovodili konvoj, vyrazili 24. května na cestu zpět do Lešumského údolí. Náčelník Makumba zprostředkoval Holubovi 60 nosičů, což však na všechny balíky určené na cestu nestačilo. Holuba po celou dobu trápila situace

¹²⁸ HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, I. díl*, s. 421.

¹²⁹ Tamtéž, s. 374-377, 399-405.; DLOUHÝ, s. 64-65.

¹³⁰ Pobyt, trval od 7. listopadu 1885 do 1. února 1886. (Viz DLOUHÝ, s. 65)

¹³¹ Baroca, byla sídlem krále Luniaky.

¹³² BĚHOUNEK, s. 168-174.; HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, I. díl*, s. 474, 531.; VOTRUBEC, s. 94-97.

¹³³ HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, I. díl*, s. 551.

s nedostatkem nosičů, kteří ke všemu příliš neposlouchali rozkazy. Řeku Zambezi překročila výprava mezi 1. a 2. červnem. Obtíže s nosiči se s postupem dále na východ do Mašukulumbského území zhoršovaly.¹³⁴ Značné nebezpečí při vyjednávání s nosiči popisuje Holub v knize „Cesta do země Mašukulumbův“: „*Jediný neopatrný skutek v takovéto době, jediné znamení slabosti nebo povolnosti byly by dojistá vzápětí vyvolaly katastrofu, při níž bychom jistě všichni až na moji manželku zahynuli*“.¹³⁵

Průchodem Mašukulumbským územím si Holub zajistil prvenství v tomto činu. Ještě než do nebezpečného území vešel, prošel zemí kmenů Maruců a Matoků, které pečlivě zdokumentoval. Všiml si obzvlášť kultury, domorodých zvyků a způsobu rozestavení chýší. Také zapisoval při svých léčeních tělesný stav domorodců. Územím Matoků, jež náleželo králi Luniakovi, přešel Holub do poloviny července. Z původního záměru vydat se směrem na sever musel kvůli situaci s nosiči upustit. Poté se vydal téměř rovnoběžně s řekou Zambezi na východ.¹³⁶

Holub musel několikrát zapůsobit na domorodce jako kouzelník, aby si získal jejich respekt. Udělal to tak, že zapálil líh s tím, že jde o vodu. Uplatňoval i jiné triky, aby vyzrál nad strachem nosičů z Mašukulumbů. Cestovatel se musel obrnit velkou trpělivostí i nadějí v morální uvědomění domorodců, že se vrátí, když je několikrát při jejich vzpouře zanechal na místě. Začátkem července dorazila expedice na území vlídného pohlavára Siecetemy. Náčelník ho rovněž varoval před vstupem na území Mašukulumbů. 13. července dorazila rakousko-uherská expedice do Mo-Ponde, sídla pohlavára Mo-Panzy, které bylo posledním územím před hranicemi s Mašukulumby. Pohlavár Mo-Panza potvrdil nepřátelskou povahu celého území Mašukulumbů, do kterého měla výprava vstoupit. Náčelník s nimi udržoval obchod s prodejem budoucích manželek Mašukulumbů. Staříčkový, skoro devadesátiletý Mo-Panza navrhoval Holubovi cestu, kterou by obešli nepřátelské území Mašukulumbů a také by se dostali k jezeru Bangveolu, ke kterému měla výprava namířeno. Holuba však dostihla touha po prvenství v tomto neprobádaném území, a proto nepřijal na náčelníkovu nabídku. Z přátelského území vyrazili 16. července roku 1886 přímo do Mašukulumbského území.¹³⁷

¹³⁴ HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbův*, s. 107-112.

¹³⁵ Tamtéž, s. 113.

¹³⁶ HOLUB, Emil, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského Města do země Mašukulumbův. Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883-1887, Díl II.*, Praha 1890, s. 29-31, 42-43.; ŠÁMAL, s. 297-300.

¹³⁷ BAUM, s. 17-23.; BAUŠE, s. 152-154.

Výprava, která nyní čítala devatenáct najatých osobních sluhů a přes čtyřicet domorodců s balíkem na hlavě, se brzy setkala s prvními ozbrojenými Mašukulumbi. Nepřátelská atmosféra na území Mašukulumbů se dala vysvětlit jejich nenávisť vůči králi Luniakovi, který několikrát podnikl výpravu s cílem ukořistit jediný cenný majetek Mašukulumbů, skot. Nepříznivá zpráva, že výprava je pod ochranou krále Luniaki, zapříčinila to, že se celá výprava ocitla ve velkém nebezpečí. Taktéž pohrdání léky a ošetřením od doktora Holuba podryvalo autoritu u jeho sluhů a nosičů. „*Ani jediný člověk kmene Mašukulumbského...nechtěl od nás přijmout léky, i když jsme je rozdávali zdarma. Všechno lid se nás bál a štítíl jako zlých čarodějů.*“¹³⁸ Holub odmítal zabezpečit si poslušnost domorodců násilím, jak tomu činil jeho předchůdce Stanley. Otázka táboření u pohlavárů nebyla taktéž jednoduchá. Zde v první Mašukulumbské vesnici M'Beze, Holub zapsal do svého deníku přípravu Mašukulumbských copů¹³⁹, rozestavení chýší, které byly podobné těm Bečuánským, a další zvyky. Při další cestě se opět projevil strach nosičů z místních domorodců a odmítli putovat dál. Strach a úmysly utéci se postupně šířily celou skupinou domorodců. Nepřízeň Mašukulumbů se projevila zapálením stepů trávy nebo nařknutím expedice z vyzvědačství pro krále Luniaka, což na čas zbrzdilo jejich postup u vesnice Bosango-Kesanga.¹⁴⁰

V noci u vesnice se projevilo spiknutí plánované Mašukulumbi, ale i Holubovými nosiči. Několikrát se pokusili přepadnout Holubův tábor, ale vždy je odradila obezřetnost expedice. Po nevydařeném spiknutí vypověděla část nosičů Holubovi službu. Zanedlouho se z vesnic ozval křik a „*objevili se Mašukulumbové, majíce prsa, šiji a obličej pomalovaný vápnem, a každý z nich držel v ruce oštěp, opatřený chocholem z peří. Hleděli jsme na ně v udivení nevědouce, že počínání jejich značí válku a nepřátelství.*“¹⁴¹ Tentýž večer se Holubovi rozprchli i osobní sluhové a zbylí nosiči až na matockého sluhu Mužemaniho. Expedici, nyní velmi ztenčenou, docházelo, že takto opuštění nemohou dojít daleko, ale také se nemůžou vrátit zpět. Najmutí nosiči z řad Mašukulumbů byli velmi drazí a jejich nenávisť mezi sebou způsobila Holubovi nemalé obtíže. Již zde Holub padl do připravované pastí. Uvěřil, že na severních hranicích žije bělošský obchodník se slonovinou a rozhodl se vycestovat za ním. Při rozdělávání balíků před odchodem nastaly zmatky, přičemž

¹³⁸ HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbův*, s. 152.

¹³⁹ Copy Mašukulumbů, jsou dlouhé podle postavení daného domorodce v kmeni. Aby cop držel tvar směrem nahoru, natírají jej tukem. Ženy z tohoto kmene mají hlavu zcela vyholenou a své vlasy dávají muži, aby mohl mít delší cop a tím lepší postavení ve společnosti. (Viz BAUM, s. 31)

¹⁴⁰ HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbův*, s. 151-168.

¹⁴¹ HOLUB, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 263.

i Rosa Holubová byla v ohrožení života, ale dokázala se ubránit. Další past na expedici čekala při přeplavbě řeky Luenge, kdy je Mašukulumbové dovezli pouze na bažinatý ostrov, což díky ostražitosti Emila Holuba domorodcům taktéž nevyšlo. 26. července najal ve vesnici Nikoby další domorodé nosiče. Jejich dychtivost byla nápadná, ale nebyla jiná možnost jak se dostat dál k vesnici náčelníka Ňambi.¹⁴²

4. 2. 3. Události 2. srpna roku 1886

Území náčelníka Ňambi bylo dle Holuba nejrozsáhlejší na levém břehu řeky Luenge. Jednání i vystupování pohlavára na expedici zapůsobilo. „*Srdce ovšem se mi svíralo úzkostí, neboť jenom při povrchním rozhledu jsem poznal, že mezi Mašukulumby dosud jsme se nesečkali s pohlavárem tak mocným, jako byl tento.*“¹⁴³ Nepřátelské počínání náčelníka se projevilo na jeho dvoře, kdy se pokusil otrávit manžele Holubovi, odmítl jim poskytnout nosiče, ale také dával značně najevo svou převahu. Holub situaci vyřešil tak, že rozdělil expedici na dvě poloviny s plánem vyhledat obchodníka na severu. Cestovatel a jeho manželka šli na sever a Fekete, Leeb a Söllner zůstali v tábořišti. Mezitím náčelník Ňamba poskytl zbytku výpravy nosiče, se kterými se vydali naproti Holubovi a jeho manželce. První pokus dostat se na sever se výpravě velmi prodražil, bylo ukradeno 7 pytlů. Po návratu do tábora se Holub shledal s matockými nosiči, kteří jej dříve opustili. Druhý pokus, který proběhl 1. srpna 1886, dopadl neúspěchem. A kvůli častým záchvatům zimnice a zjištěním, že bílý obchodník vlastně neexistuje, byli nuceni se 2. srpna vrátit zpět do ležení u Galulongy. Cestou stihl Holub pojmenovat pohoří u Galulongy „*již nazval dle vysokého příznivce svého – horami Františka Josefa*“.¹⁴⁴ Zpáteční cesta byla obzvlášť obtížná, kvůli průchodu bažinou.¹⁴⁵

Následné události v táboře u Galulongy proběhly velmi rychle. Tábor byl napaden Mašukulumby. Osvald Söllner byl smrtelně raněn oštěpem a Fekete vyběhl z tábora naproti Holubovi, aby oznámil zbytku expedice, co se stalo. Celé přepadení proběhlo velmi rychle, Fekete zaslechl pouze domorodce, jak škádlí paviána Pita. Söllner mu poté pravil, ať najde doktora Holuba, aniž by zajistil Holubovy deníky, náboje do zbraní a ostatní drahocenný materiál. Načež Emil Holub ve svém druhém cestopise sděluje své rozrušení: „*A nyní jsem se dozvěděl, že je všecko ztraceno, úplně*

¹⁴² BAUM, *Holub a Mašukulumbové*, s. 35-43.; HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbův*, s. 169-179.

¹⁴³ HOLUB, *Dra Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 330.

¹⁴⁴ BAUŠE, s. 163.

¹⁴⁵ ŠÁMAL, s. 310-314.; VOTRUBEC, s. 119-15.

*všecko, i poslední zbytky našich věcí, které jsme jen s nejvyšším namáháním zachránili, 4500 nábojův, stan, prapor, drahocenné přístroje vědecké a veškeré mé deníky. Tato posléze uvedená ztráta byla nejhorší pohromou, jaká mne vůbec mohla postihnouti“.*¹⁴⁶ Jedinou možností bylo zmocnit se předmětů, jež byly odcizeny a poté se vydat na útěk k jižním hranicím.¹⁴⁷

V táboře bylo nutné shromáždit náboje a veškeré deníky. Jedna krabice, ve které byla původně část deníků, byla prázdná. Jedinou možností získání většiny deníků nazpět byl razantní pochod na vesnici Galulonga, kde Holub cestou našel pár svých pohozených deníků, mezi nimiž byl i deník s kartografickými záznamy od řeky Zambezi, bez kterého by Holub nebyl schopen sepsat druhý díl svého cestopisu. Cestou zpět museli přebrodit bažinu, i když nebyla příliš hluboká, museli nosiči odhodit i zbytek kartounu, které nesli a výprava tak zůstala finančně zcela na mizině. Mašukulumbové je nadále pronásledovali, ovšem i v téhle chvíli přikazoval Holub svým průvodcům, aby na domorodce nestříleli. Pokud by nebylo jiné východisko, přikláněl se pouze k tomu, aby je jen zranili, což nakonec částečně zafungovalo a pronásledování bylo alespoň na chvíli přerušeno.¹⁴⁸

Cestou na jih se musela výprava obejít nejen bez potravin, ale i vody, oblečení, bot a jakéhokoli materiálu, který by jim zpáteční cestu jakkoli ulehčil. Celá expedice se taktéž potýkala se záchvaty zimnice a malárie. U vesnice Kaboromandy, jež byla osídlena zvláště nebezpečnými Mašukulumbi, došlo k úplnému vyčerpání Rosy Holubové, kterou musel Holub společně s Feketem podpírat na další cestě. 7. srpna roku 1886 dorazili do Mo-Ponde, avšak během pár dní, co odtud vykročili směrem na nepřátelské území se poměry změnily. Náčelník byl pod vlivem svého zaujatého bratra a situace byla nepříjemná. Nosiči, kteří je u Mašukulumbů zradili, jim teď nabídli opět svou pomoc. V bezpečí u řeky Čobe, ke které dorazili 23. srpna, pobyla expedice téměř tři měsíce, aby se všichni členi zotavili.¹⁴⁹

4. 2. 4. Zpáteční cesta na jih a do Evropy

V bezpečném táboře u řeky Čobe nasbíral Holub další artefakty do svých rozkradených sbírek. Společně s Leebem a Feketem doplnil své sbírky o vzácné kusy ptactva a rostlinstva, ale také etnograficky studoval kmeny v okolí řeky. 29. listopadu

¹⁴⁶ HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 381.

¹⁴⁷ BĚHOUNEK, s. 205-207.; STREIT, *S jménem Rosa Afrikou*, s. 34.

¹⁴⁸ HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 379-390.

¹⁴⁹ BAUM, s. 66-72, 78-79.

roku 1886 opustila výprava svůj tábor u řeky Čobe a přesunula se do obchodní stanice Panda-ma-Tenky. Cesta zpět na jih byla zvláště namáhavá a nepohodlná, neboť Holub, ale i ostatní členové byli zasaženi celou řadou nemocí. Holub tento fakt popisuje i ve svém cestopise: „*Den co den stíhaly mne záchvaty zimnice, příznaky tyfu a úplavice, konečně pak záchvaty astmatické, způsobené zastaralou chorobou srdeční, vyčerpávaly moje síly úplně*“.¹⁵⁰ V Panda-ma-Tence zanechal Holub část svých sbírek a 10. prosince 1866 se vypravil dál na jih směrem k Šošongu. Po celou zpáteční cestu panovaly nepříznivé klimatické podmínky, které způsobily uhynutí téměř veškerého potahu a tím i zpomalení přesunu expedice. V Šošongu u krále Khamy, do kterého dorazil Holub se svou manželkou 11. února roku 1887, zůstala výprava až do 8. března, přičemž si zde Holub vydělával opět lékařskou praxí.¹⁵¹

Další zastávka, jež byla naplánovaná u reverenda Jensena v Linokaně, trvala dva měsíce. Během pobytu v Linokaně dorazily zprávy z časopisů, kde bylo uvedeno, že celá výprava byla na území Mašukulumbů pobyta. Přišly i příznivé zprávy, že se Antonín Haluška, poslaný se sbírkami zpět do Evropy, vrátil v pořádku. Holub musel opět psát do vlasti dopisy, v nichž prosil o finance. Jeho žádosti bylo následně vyhověno a Holubovi přišel obnos přes 10 tisíc zlatých¹⁵². Volnější chvíle u svých přátel v Linokaně i Šošongu trávil Holub s Rosou preparováním, uspořádáváním a tříděním svých sbírek. 20. června roku 1887 se nadobro rozloučil s Linokanou a vydal se zpět přes Christianu do Kimberley. Své sbírky poslal společně s Feketem a Leebem do Kapska, do kterého se svou ženou Rosou dorazil o měsíc později. V Kapsku si neodpustil vykonat ještě několik výletů do okolí a uspořádat několik přednášek. V srpnu opustili Kapské město, odjeli na lodi „Tartar“, která je začátkem září dovezla do Southamptonu, a po dvanáctidenním pobytu v Anglii zamířili přes Hamburg zpět do vlasti.¹⁵³

Začátkem října roku 1887 se zbývající členové rakousko-uherské expedice vrátili zpět do vlasti, kde byli s velkým nadšením přivítáni. Holub na svých posledních řádcích svého druhého cestopisu uvádí: „*Onen den, kterého jsem sám i se svými průvodci byl od nespočetného množství nadšeně pozdravován, náleží mezi nejkrásnější dny života mého, ačkoli v první řadě projev onen nenáležel cestovateli, nýbrž snaze*

¹⁵⁰ HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 519.

¹⁵¹ HOLUB, *Cesta do země Mašukulumbův*, s. 247-250, 254-258.

¹⁵² Největší finanční obnos poslal císař František Josef I. (1830-1916), ale také velkou část zaslal „Výbor ku podpoře dr. Emila Holuba“. (Viz Dlouhý, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 73)

¹⁵³ DLOUHÝ, Dr. *Emil Holub. Člověk a cestovatel*, s. 96-97.; ŠÁMAL, s. 327-331.

vědecké“.¹⁵⁴ Manželé Holubovi se po návratu nadobro usadili ve vídeňské Rotundě, kde známý cestovatel dožil posledních roky svého života. I když byl přivítán s velkým nadšením, své poslední roky života prožil v bídě. Zde, na následky svých nemocí přivezených z Afriky, 21. února roku 1902 zemřel v pouhých 55 letech.¹⁵⁵

¹⁵⁴ HOLUB, Dra. *Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 608.

¹⁵⁵ VOTRUBEC, *Jihoafrické cesty*, s. 149.

5. Přínosy Emila Holuba z cest po jižní Africe

Za dlouhých jedenáct let, které strávil doktor Emil Holub v jižní Africe, přispěl světu a hlavně vědě svou rozsáhlou badatelskou činností. Jeho činnost přispěla ke shromáždění nových poznatků v několika vědních oborech. Ze svých dvou cest přivezl nejen rozsáhlé poznatky o domorodých kmenech žijících v jižní Africe, ale také zpracoval historii jihoafrického kontinentu. První cesta, která trvala celkem sedm let, měla spíše informativní charakter, jenž měl seznámit svět s pobytem, životem a dopravou na tomto kontinentě. Tato cesta taktéž sloužila jako cenný zdroj informací nejen díky nasbíranému geologickému materiálu, ale i artefaktů vyrobených domorodci. Díky této první cestě došlo rovněž k vytvoření mapy Viktoriiných vodopádů. Druhý pobyt, který trval čtyři roky, byl zaměřený spíše etnograficky. Holub při něm studoval zvyklosti a strukturu jednotlivých kmenů a jejich způsob života. Srovnával také umění napříč kmeny, které poznal. Vše, co Emil Holub ze svých cest přivezl do Evropy, světu představil ve dvou velkolepých výstavách ve Vídni a v Praze. Stal se známým nejen v Čechách, ale i v jiných státech Evropy, ovšem i na Americkém kontinentě, kam odjel na přednáškové turné.

5. 1. Africké výstavy

První Holubova výstava nashromážděných sbírek proběhla v Praze v době, kdy cestovatel ještě pobýval v jižní Africe. Proto se zorganizování výstavy ujal Holubův mecenáš Vojta Náprstek. Zveřejněny byly veškeré předměty, které Emil Holub zaslal Náprstkovi z jižní Afriky ze své první cesty vykonané v roce 1873. Výstava měla velký úspěch, který ukázal zájem českého obyvatelstva. Mezi 1. až 8. listopadem 1874 navštívilo výstavu ve Staroměstské radnici v Praze na několik tisíc návštěvníků.¹⁵⁶

S vlastní výstavní činností začal Emil Holub již při svém prvním pobytu v Africe. S vidinou uspořádat stejně tak úspěšnou výstavu, jakou zorganizoval Vojta Náprstek v Praze, hodlal Holub představit své sbírky i v Kimberley. 14. ledna 1877 uspořádal v divadle Varieties dvoutýdenní výstavu svých sbírek, převážně etnografických předmětů, artefaktů z botaniky a zoologie. O výstavě se psalo i v jihoafrických časopisech, ve kterých Holub již několikrát publikoval své články. Nejvíce se o cestovateli psalo v časopisu „The Diamond News“, ve kterém 13. ledna roku 1877 vyšel článek: *„Dr. Holubovi třeba přáti štěstí k výsledkům, jakých dosáhl na své pouti uprostřed nesnází, o kterých si obyčejný člověk sotva dovede učiniti*

¹⁵⁶ ŠÁMAL, s. 443.

představu. Sbíрка jeho vyniká rozmanitostí a zajímavostí předmětů.“¹⁵⁷ Holubova snaha přiblížit život domorodců zaslepeným kolonizátorům, ale také zprostředkovat něco, co v jižní Africe ještě nikdo neviděl, se mu podařila. I přes to, že zde v této době vládly zcela jiné poměry¹⁵⁸ mezi kolonistickou vládou a domorodci. Díky výstavě se cestovatel však značně zadlužil.¹⁵⁹

Po svém návratu do vlasti uspořádal s pomocí Vojty Náprstka v Praze na Střeleckém ostrově další výstavu, ve které představil své sbírky ze třetí výzkumné cesty. Výstava, která trvala od 23. listopadu roku 1879 do 15. ledna 1880, byla mnohem úspěšnější než Holubova premiéra na Africkém kontinentě. Cestovateli, jenž sbíral finance na další cestu do Afriky, přinesla výstava čistý finanční zisk, deset tisíc zlatých. V témže roce, od května do října roku 1880, uspořádal ještě výstavu ve Vídeňském Pratheru, jež byla daleko menšího rozsahu a ve kterém se seznámil se svou budoucí manželkou Růženou Hofovou.¹⁶⁰

Během finančních obtíží, které nastaly při začátku druhého pobytu v jižní Africe, uspořádal Holub výstavu také v Kapském městě v sálu Obchodní burzy. V dubnu 1884 měli místní obyvatelé možnost vidět výstavu sbírek z okolí Kapska, ale také všechny potřebné přístroje a předměty k vykonání výzkumné cesty¹⁶¹. Ohlasy, které přinesly jihoafrické noviny a časopisy, byly vesměs příznivé. Vděčnost cestovatele se projevila po ukončení výstavy, když rozdal velkou část předmětů určenou pro směnu s domorodci. Důvodem byla snaha dostat výrobky z českých firem do zámožnějších kapských rodin, kde by byly dál k vidění.¹⁶²

Největší úspěch měly však výstavy pořádané k jubilejnímu výročí v roce 1891 ve Vídni a roku 1892 v Praze. Prostory vídeňské Rotundy, ve které Holub bydlel se svou manželkou, daly cestovateli možnost vystavit své sbírky v rozmístění, jaké si sám představoval. Výstava byla zahájena 16. května roku 1891 slavnostní řečí ministerského předsedy Taaffeho a ukončena byla 15. října stejného roku. Expozici navštívilo přes sedmnáct tisíc návštěvníků, z čehož většina byla cizinců. I přes velký ohlas však

¹⁵⁷ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 48.

¹⁵⁸ V roce 1877 a 1878 postihli jižní Afriku boje Kapské kolonie a domorodců, které později přerostly až v Zulusko-Anglickou válku. Nyní Kapsko válčilo s kmeny na východní hranici – s Kafry, zemí Griquů a hlavně Zuluů. (Viz BUDIL, Ivo T., *Válka Zuluů. Britsko-zulská válka v roce 1879*, Praha 2006, s. 83.; HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010, s. 119-124)

¹⁵⁹ DLOUHÝ, Dr. *Emil Holub. Člověk a cestovatel*, s. 79-80.; ROZHONĚ, s. 28.

¹⁶⁰ BOROVIČKA, s. 540.

¹⁶¹ Vystavené předměty, byly půjčené od rakousko-uherského říšského ministerstva války.

¹⁶² HOLUB, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe, II. díl*, s. 23-26.

výstava uvedla doktora Holuba do dluhů a skončila schodkem, jež čítal 70 tisíc zlatých.¹⁶³

Mnohem úspěšněji skončila druhá Africká výstava konaná v Průmyslovém paláci v Praze. Všechny sbírky musely být převezeny čtyřmi vlaky, a proto byla tato výstava „svým rozsahem i způsobem svého uspořádání první svého druhu vůbec“.¹⁶⁴ Konala se od 30. dubna do 15. října roku 1892, přičemž vystaveny byly předměty, které expedice přivezla z druhé výzkumné cesty. Slavnostní zahajovací řeč pronesl česky tamější místodržící Prahy, František, hrabě Thun. Podrobný popis výstavy podává J. V. Želízko, který zhodnotil cestovatelovu snahu takto: „Holub snažil se výstavou svoji podati co možná nejvěrnější obraz jak kultury, tak zvířeny a květeny jihoafrické, a také se mu to podařilo měrou vrchovatou“.¹⁶⁵ Výstava v Praze sice skončila úspěšněji než ta předešlá ve Vídni, ale stejně jako výstava ve Vídni i tato cestovatele zadlužila. Výstavy se zúčastnilo sice daleko více lidí, ale dluhy přesáhly padesát tisíc zlatých. Účel, který Holub ani nečekal, však splnila. O výstavu a přednášky týkající se Holubova pobytu a výzkumů v jižní Africe se začali zajímat i vědci ze Spojených států Amerických.¹⁶⁶

Pro uložení svých sbírek plánoval Emil Holub zbudovat zcela nové muzeum, které by bylo zaměřeno na studium Afriky. Bohužel tato idea zůstala nerealizována. Holubovi se také naskytla příležitost odkoupení jeho sbírek od organizátorů světové výstavy v Chicagu, avšak veškeré úhrady by musel financovat samotný cestovatel, což by jej přivedlo ještě do větších dluhů, a proto odmítl. Podobné návrhy dostal Emil Holub také z muzeí v Berlíně a Paříži, avšak za stejných podmínek a tudíž opět odmítl. Po své druhé cestě a výstavách ve Vídni a v Praze, chtěl darovat cestovatel své sbírky Muzeu Království českého, které však odmítlo. Důvodem nebyl jen problém s místem, ale také s dobovým správcem, kterým byl Antonín Frič, a je zřejmé, že v odmítnutí sbírek hrály roli také osobní důvody. Zklamanému Holubovi nezbylo nic jiného, než své početné sbírky rozdat. Svě sbírky rozdal cestovatel z převážné části ve své vlasti, ale také sedmatřiceti evropským muzeím a třem muzeím ve Spojených státech Amerických. Holub obdaroval také několik set škol a menších institucí¹⁶⁷. Stejný osud potkal i sbírky, jež si cestovatel přivezl ze svého prvního pobytu v Africe. I v tomto

¹⁶³ ROZHONĚ, s. 132-133.

¹⁶⁴ KAFKA, Josef, *Průvodce Africkou výstavou cestovatele Dra. Emila Holuba*, Praha 1892, s. 4.

¹⁶⁵ ROZHONĚ, Čeští cestovatelé, s. 134.

¹⁶⁶ KAFKA, s. 4-6.; ROZHONĚ, s. 133-134.

¹⁶⁷ Růžena Holubová, manželka slavného cestovatele uvedla, že počet obdarovaných přesahoval 500 institucí. (Viz STREIT, Vincenc, *Osud jménem Galulonga*, Pelhřimov 2003, s. 47)

případě Holub většinu z nich rozdal, některé však prodal zahraničním institucím a muzeím, jelikož pro něj představovaly značné finanční náklady v podobě údržby a uskladnění. Jeden z největších darů obdrželo Náprstkovo muzeum, kterému věnoval přes sedm set kusů ze svých sbírek, jejich celková hodnota přesahovala dvanáct tisíc zlatých. Smutný osud potkal sbírky darované školám, které většinou neměly prostředky na jejich údržbu anebo také dostatek místa. Tak se stávalo, že cenné Holubovy sbírky přišly v niveč. Rozdáváním cenných artefaktů školám nebo institucím, do kterých byl pozván aby přednášel, hodnotí většina historiků jako Holubovu největší nerozvážnost.¹⁶⁸

5. 2. Přednášky

Holubovy první přednášky v jižní Africe se poprvé konaly během jeho prvního pobytu v Africe, v Cradocku, Middleburku, Colesbergu a hlavně v Port Elisabeth. Tyto přednášky zprostředkoval veřejnosti také v Londýně. Na konci svého druhého pobytu v jižní Africe vykonal taktéž několik přednášek, zvláště potom v Kapském městě. Všechny přednášky měly velký úspěch a vydělaly cestovateli další finance.¹⁶⁹

Ve vlasti, po svém prvním návratu z cest po Africe, začal jako první ze všech tehdejších cestovatelů přednášet pro širokou veřejnost. Během doby, kterou zde strávil, uspořádal přes sto dvacet přednášek. Všechny Holubovy veřejné přednášky měly úspěch nejen u posluchačů, ale také i příznivý ohlas v novinách, kde vycházely i jejich přepisy. Holub byl taktéž zván, aby přednášel nejen pro zeměpisnou společnost, ale také pro mnohá rakouská a česká města či evropské univerzity. V roce 1880 pobyl v Londýně, aby zde odpřednášel své zkušenosti a výzkumy z jeho první cesty. Své dojmy sděluje Holub v dopise Vojtovi Náprstkovi: „*Cítím se šťastným Vás zvěstovati, že jsem dobyt včerejší přednáškou úspěchů uspokojujících. Elegantní obecenstvo přítomno, a ještě nikde takového tleskání mně nebylo podáno, jako při včerejší přednášce v Univerzitní budově Londýnské.*“¹⁷⁰ Po druhém návratu z Afriky si mohli posluchači z Holubových přednášek vybrat celkem z šesti témat, jak dokazuje Holubův dopis psaný J. V. Želízkovi: „*Ze šesti themat (Ma-Atabelové, Ma-Rucká říše, Bečuané západní, Slapy Victoriiny, Kopaniny na dýmanty a Druhá cesta) vyvolili si „Druhou cestu“ jakž až dosud obyčejně si spolky, mne k přednáškám vyzývající, toto thema volí, čemuž se*

¹⁶⁸ LANGR, s. 28.; ROZHOŇ, s. 135-137.; ŠÁMAL, s. 354-357, 360-363.

¹⁶⁹ DLOUHÝ, *Dr. Emil Holub. Člověk a cestovatel*, s. 96-97.

¹⁷⁰ KRÁMSKÝ, Jiří, *Dílo a osobnost Dra Emila Holuba v dopisech cizinců*, Kladno 1947, s. 42.

*divím, neb o tom předmětu jsem ve Vídni již nejméně 100krát přednášel“.*¹⁷¹ Po pobytu ve Vídni dal Emil Holub přednost přednášení na Moravě, jelikož z Vídně to měl na Moravu blíže než do Čech. Přednášel například v Rajhradě, Fryštáku a mnoha dalších moravských městech a to většinou zadarmo. Přednášel ovšem i pro spoustu institucí, jako pro Archeologický sbor, kde přednášel o rytinách Křováků, které jako první badatel přivezl z daleké Afriky. Dle jeho názoru byl právě tento kmen co do umělecké tvorby tím nejnadanějším ve světě.¹⁷²

Emil Holub dal najevo svou skromnou povahu, i když jezdil přednášet po českých městech. Odmítal jakékoliv velkolepé přivítání jak obyvatelstvem, tak místními sbory. Jeho posluchači byli hlavně studenti a vzdělané obyvatelstvo. Způsob, jakým Emil Holub dokázal upoutat pozornost posluchačů, byla v jeho charismatické osobnosti, příjemným vzhledem, ale zvláště svým poutavým vypravováním o příhodách z jižní Afriky. Věnoval se i vážným tématům, jako bylo postavení žen v kmeni, způsob válčení jednotlivých kmenů, ale také představil reálné postavení Búrů, Angličanů a místních obchodníků.¹⁷³

Zájem o přednášky na sebe nedal dlouho čekat. Na Africké výstavě v Praze se Emil Holub seznámil s Američanem, slavným antropologem de Boasem, který za ním přijel se snahou odkoupit od něj jeho sbírky a vystavit je v muzeu v Chicagu. Tuto nabídku ovšem cestovatel odmítl. Následně mu bylo nabídnuto zeměpisnou společností ve Washingtonu, aby se účastnil velkého přednáškového turné po amerických městech. Do Ameriky odcestoval Emil Holub společně se svou manželkou v roce 1894 a pobyl zde téměř dva roky. Během turné přednášel anglicky, německy, ale i česky mluvícímu obyvatelstvu například v New Yorku, Saint Paulu, Milwauke, Nové Praze v Minnessotě, ale také Omaze, Hobokenu a v mnoha dalších městech. Mimo přednáškovou činnost Holub doplňoval své vědomosti v muzeích a knihovnách, kde se věnoval studiu přírodovědných oborů a historii Amerického kontinentu. 19. ledna 1896 zorganizoval přednášku týkající se zkamenělin, které studoval ve sbírkách Yalesské univerzity. Během svého pobytu v Americe se stal spolupracovníkem¹⁷⁴ listu „*Illustrated Africa*“, který se věnoval převážně misionářské činnosti. Po návratu

¹⁷¹ ŽELÍZKO, J. V., *Život a utrpení Afrického cestovatele Dra E. Holuba v posledních dopisech (1897-1902)*, Smíchov 1922, s. 28.

¹⁷² ROZHOŇ, s. 97-103.; VOTRUBEC, s. 145-149.

¹⁷³ Ohlas od Nežárky, 4. 11. 1882, XII/44, s. 391-392.

¹⁷⁴ Holub, se v listu stal spolupracovníkem nejenom Taylora, ale také Stanleyho. Časopis byl založený v roce 1896 Williamem Taylorem a přinášel články na téma národopisných, ale také i přírodovědeckých a národohospodářských studií z jižní Afriky. (Viz BAUŠE, s. 188)

do vlasti podnikl několik přednášek týkajících se cesty do Ameriky, kde získal další cenné zkušenosti.¹⁷⁵

Přednáškovou činnost ukončil až v roce 1901, kdy kvůli zhoršení svého zdravotního stavu musel trvale ulehnout na lůžko. V srpnu roku 1902 o svém špatném zdravotním stavu podává zprávu J. V. Želízkovi, se kterým si často dopisoval a ztěžoval si na svůj zdravotní stav. „*Od 16. ležím, nemoha se na nohy postaviti, zakouším dnem i noci nejkrutější bolesti.*“¹⁷⁶

5. 3. Publikační činnost

5. 3. 1 Tituly

Po návratu do vlasti v roce 1879 sepsal Emil Holub ze svých deníků, které si pečlivě vedl při svých výzkumných cestách Afrikou, svůj první titul, dvoudílný cestopis pod názvem „Sedm let v jižní Africe“. Cestovatel vydal titul necelý rok po svém příjezdu do vlasti, což dokazuje, jak neuvěřitelně pracovitý byl. Cestopis, který čítá téměř tisíc stránek, vydal v roce 1880 a 1881 nakladatel J. Otto v Praze, s tím, že cestovatel české vydání věnoval císaři Františku Josefovi I. Dílo bylo přeloženo do několika světových jazyků, angličtiny, němčiny, ale i maďarštiny a francouzštiny a přineslo mu řadu úspěchů napříč Evropou. Cestopis, jenž byl vydán hlavně v češtině a němčině, byl bohatý na kresby malované samotným Emilem Holubem. Po svém druhém pobytu v Africe vydal svůj druhý cestopis pojmenovaný „Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe“, který sklídl ještě větší úspěch než ten předešlý. Titul byl přeložený opět do několika jazyků, němčiny, maďarštiny, italštiny a angličtiny, avšak anglické vydání postrádalo některé Holubovy kresby a popis života a kultury místních kmenů. Oba cestopisy přispěly k zájmu o poznání „černého kontinentu“. Podrobný popis přiblížil věrohodnost Holubových cest, ale také přispěl k poznání jihoafrických kmenů a možnosti kolonizovat jejich území již v devadesátých letech devatenáctého století.¹⁷⁷

5. 3. 2. Studie

Se svou publikační činností začal doktor Emil Holub již na zmíněném „černém kontinentě“. Svou první studii vydal v roce 1877 v Kimberley pod názvem „A few Words on the Native Question“. V ní anglické vládě doporučil postupy, jak se chovat

¹⁷⁵ VOTRUBEC, s. 145, 147-148.

¹⁷⁶ ŽELÍZKO, s. 92.

¹⁷⁷ KANDERT, s. 22-23.

k domorodcům. Předpověděl i budoucí vývoj jižní Afriky a jejich obyvatel, jak tomu bude při kolonizaci Angličany. Ovšem jednalo se pouze o hypotézu, nikoli o fakt. Publikoval zde i svou celoživotní zásadu v otázce přístupu k černochům. „*Musíme se na ně dívat jako na lidské bytosti a nikdy na to nezapomínat při našich jednáních s nimi a za všech okolností. Musíme s nimi zacházet jako s dětmi, avšak my, civilizovaní lidé, s nimi nemůžeme zacházet jako s rovnými ve společenském životě, dokud nedosáhnou určitého stupně civilizovanosti, který bude rovný tomu našemu.*“¹⁷⁸ Holub se do dějin objeovování jižní Afriky zapsal jako jeden z mála lidumilů, kteří se snažili zvítězit v nelehkých situacích svým laskavým přístupem k domorodcům.¹⁷⁹

Všechny ostatní studie byly koncipovány v podstatě stejně. Vždy kladl důraz na co nejpřesnější popis života domorodých kmenů. Nastínil zde i rady, jak se chovat k domorodcům, ale také principy pro úspěšnou kolonizaci jejich území. Emil Holub vydal na toto téma několik studií, hlavně v němčině a angličtině. Studie, kterou taktéž cestovatel sepsal ještě na Africkém území v roce 1879, „*Eine Culturskizze des Marutse-Mambunda-Reiches in Süd-Central-Afrika*“, přinesla podrobný popis kultury a sociální organizace státu Lozi. Další studie, psaná anglicky, přispívá k poznání Viktoriiniých vodopádů. Jedná se o studii z roku 1879 „*The victoria falls. A few pages from the diary of Emil Holub, M. D.*“ Publikoval také studii zaměřenou na zkoumání severní Afriky nazvanou „*Budoucnost Habeše, Tripolska a Maroka*“. Zde Holub nastínil své kolonizátorské představy. „*Přetvořuj tyto hnědé a černé nevědomce v lidi vědoucí*“ radil, „*ale nezapomínej ani snaživých lidí mezi nezámožnými a chudšy vlastní domoviny! V krajích ležících dílem staletí ladem, dílem ještě nevzdělaných, ač vzdělání schopných, zjednej přelidněným okresům vlasti nevyčerpateľnou živnou půdu, která odměňujíc s dostatek pilnou práci, zažene na vždy hlad a strážej!*“¹⁸⁰ Holubův zájem a přehled o vývoji celého Afrického kontinentu byl velký až do jeho smrti, jež nastala v únoru roku 1902. Do této doby se Holub velmi zajímal o novinky v anglické správě v jižní Africe a nechával si zasílat noviny a časopisy, které o tomto dění informovaly.¹⁸¹

Holub byl taktéž odpůrcem otroctví a pokládal černochoy za rovnocenné s občany, což v tehdejší době nebyl velmi rozšířený názor. Důkazem toho je jeho studie „*Kolonisace Afriky B. Angličané v Jižní Africe*“: „*tito barevní domorodci jsou pro nás*

¹⁷⁸ HOLUB, Emil, *Few Words on the Native Question*, Kimberley 1877, s. 6.

¹⁷⁹ DLOUHÝ, Jindřich, *Rodák holický africkým cestovatelem*, s. 48-49.; ŠÁMAL, s. 204.

¹⁸⁰ HOLUB, Emil, *Budoucnost Habeše, Tripolska a Maroka*, Praha 1901, s. 31.

¹⁸¹ KANDERT, s. 24.

*lidmi; nikdy toho nesmíme ani v soukromém ani u veřejného obcování pustiti ze zřetele“.*¹⁸²

5. 4. Etnografický přínos

Etnografických poznatků, které přivezl Emil Holub ze svých cest po jižní Africe, je nespočet. Právě díky nim Holub představil způsob života i zvyklostí domorodých kmenů světa a dal tak impuls pro další objevování a bádání v tomto kraji. Byl taktéž prvním cestovatelem, který územím domorodých kmenů a mocných náčelníků neprocházel s armádou, ale jen s malou neozbrojenou výpravou, například oproti Henry Mortonovi Stanleymu, a tudíž byl u domorodých kmenů a jejich vládců značně oblíben. Předměty, které Emil Holub s domorodci směnil a poté přivezl do vlasti, byly zhotovené hlavně ze dřeva nebo hlíny. Patřily sem zvláště vojenské předměty, jako oštěpy a jiné zbraně, ale také různé ozdobné předměty, oblečení nebo hudební nástroje. Většinu nasbíraného materiálu uveřejnil Holub na svých výstavách.

Častý styk s domorodci Holubovi zprostředkovala i jeho profese lékaře, přičemž mohl pozorovat tělesné i duševní poměry, ale také pečlivě zkoumal rodinné a sociální zázemí domorodců. Takto Holub pozoroval domorodce nejen z etnografického, ale také z antropologického a lékařského pohledu a pečlivě veškeré poznatky a údaje, jež nasbíral, zapisoval do svých deníků. Poznatky později uveřejnil také ve svých dvou již zmíněných cestopisech. Holub věnoval ve svých cestopisech i několik kapitol tomu, co vyzoroval u jednotlivých kmenů. Podal podrobný popis jejich zvyků, různých obřadů, kterým byl svědkem, ale také třeba společenskému postavení na dvoře králů a náčelníků. Zaměřil se také na způsoby stavění chýší nebo způsoby lovu i tance, které se u jednotlivých kmenů lišily. Jak již bylo zmíněno, Holub přistupoval k domorodcům vždy laskavě a snažil se je i vychovávat. Zásadu, že by civilizovaný národ měl pomoci vychovat a vzdělat národ domorodý, Holub neopustil ani po napadení od Mašukulumbů. Holub se v Africe setkal také s negativním vlivem Evropanů. Značná část domorodců byla závislá na alkoholu, který jim prodávali právě evropští obchodníci, a projevovala se napříč domorodým obyvatelstvem.¹⁸³

¹⁸² HOLUB, Emil, *Kolonisace Afriky B. Angličané v Jižní Africe. Vzhledem na výzkum a civilizaci I. Věc domorodců jihoafrických*, Praha 1882, s. 10.

¹⁸³ ROZHON, s. 179-181.

5. 5. Ohlasy ve vlasti

Ohlasy a značnou popularitu mezi českým a ostatním národem v jeho vlasti mu zajistil již návrat z jeho první cesty v roce 1879. Po první výzkumné cestě se o Holubově návratu psalo i v několika novinách: „*Dr. Emil Holub vrací se již do své vlasti. Předevčírem přibyl do Hamburku, kde od meškajících tam Čechů co nejvřeleji byl přivítán. ... Královská Praha zajisté důstojně oslaví úsilí našeho slavného krajana, jehož jméno veškerá cizina vyslovuje s úctou a svrchovaným uznáním velkých jeho zásluh o prozkoumání Afriky*“.¹⁸⁴ Po návratu byl odměněn několika cenami a vyznamenáními. Během pobytu ve vlasti obdržel, jak už bylo zmíněno několik vyznamenání, z čehož nejvýznamnější byl Rytířský kříž rakouského řádu Františka Josefa v roce 1880. Po druhé cestě se dostalo Holubovi řady vyznamenání napříč celou Evropou. Přijaly ho též obce a města, jako čestného občana, ale také se mu dostalo čestného členství v mnoha vědeckých společnostech, organizacích a spolcích.¹⁸⁵

Uznání se Holubovi dostalo také od několika významných vědců té doby. Nejvýznamnější uznání, jež Holub dostal, bylo od slavného anglického vědce Charlese Darwina, který obdržel vydání Holubova prvního cestopisu. V dopisech, které si s Holubem vyměnil, obdivoval jeho pracovní nasazení. „*Dovolte mi, abych Vám jako starý člověk řekl, jak ze srdce jsem obdivoval Váš zápal pro Vědu, který Vás častokráte vedl k tomu, že jste se za takových obtíží vystavil tolikeré námaze a nebezpečí jen proto, abyste přispěl našemu poznání přírody*“.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Národní listy, 16. 10. 1879, XIX/247, s. 2.

¹⁸⁵ ŠÁMAL, s. 440-441.; ROZHONĚ, s. 86,90-91.

¹⁸⁶ KRÁMSKÝ, *Dílo a osobnost Dr. E. Holuba v dopisech cizinců*, s. 72.

6. Závěr

Závěrem by se dalo říci, že Emil Holub ovlivnil celou řadu cestovatelů nejen u nás, ale i ve světě. Právě z cestovatelovy přednáškové činnosti, si vzalo příklad mnoho dalších úspěšných vědců a cestovatelů, kteří odjeli objevovat taje afrického kontinentu. Mezi těmito cestovateli byl např. Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund.

Emil Holub se zasloužil o nový průzkum Afriky. Neřídil se předchůdci, kteří prozkoumávali Afriku s početnou armádou, ale dával přednost laskavému jednání s místními domorodci a jejich náčelníky či králi. Díky svému vstřícnému přístupu si podmanil nejen srdce náčelníků, ale také mnoho lidí, jež ho poté finančně podporovali.

Na začátku práce byla položena otázka, zdali byl doktor Emil Holub doceněn již za svého života anebo až po své smrti? V tomto případě je odpověď na tuto otázku zcela jasná. Na sklonku dvacátého století byly oceněny spíše přínosy v oblasti jazykové a umělecké tvorby, než ty v oblasti cestovatelské. Co se týče doktora Emila Holuba a jeho odkazu v podvědomí veřejnosti, byl poměrně značný. Veřejnost oslavovala jeho výstavní i publikační činnost, která však nevyvrátila bídu a utrpení, ve kterém cestovatel v posledních letech žil. Holubovy přínosy byly doceněny až kolem poloviny dvacátého století. V této době se začíná hovořit o odkazu Emila Holuba a jeho cestovatelské činnosti. Rovněž začíná být za tyto přínosy i oceňován. Jedna z těchto vzpomínek se nachází v cestovatelově rodných Holicích, kde byl roku 1949 odhalen jeho pomník. Zde se také nalézá africké muzeum, věnované doktoru Emilu Holubovi, které bylo slavnostně otevřeno roku 1970.

Při příležitosti cestovatelova narození či úmrtí se konají různé akce na jeho počest. Ty jsou organizovány různými institucemi či muzei. O životě Emila Holuba a jeho publikační činnosti je možné si poslechnout přednášky v Náprstkově muzeu v Praze nebo v muzeu Emila Holuba v Holicích. Zde jsou k dispozici přednáškové kurzy, které se zabývají činností, ale i cestami doktora Emila Holuba.

Jelikož Muzeum Království českého v Praze odmítlo přijmout Holubovy sbírky jako celek, byl cestovatel nucen k rozdělení své cenné sbírky mezi různé evropské instituce, ale také k darování velké části svých sbírek školám. Tyto dary nepřinesly doktoru Emilu Holubovi jak finance, kterými by pokryl značné výdaje na přepravu a zaslání sbírek do vlasti, tak docenění u již zmíněných institucí. Jak už bylo zmíněno, tyto školy neměly finance na údržbu a archivaci cestovatelových sbírek a tak došlo ke ztrátě několika cenných artefaktů.

I když se panu Emilovi Holubovi nepodařilo zorganizovat stavbu nového muzea, jež by se soustředilo na studium Afriky, podařilo se mu zachovat některé ze svých sbírek, které poté daroval Náprstkovu muzeu. V tomto muzeu jsou sbírky k vidění dodnes. Další cenné artefakty z Holubových sbírek jsou uloženy v Národním muzeu v Praze, jako například nosorožec, kudu, hyena anebo antilopa. Je to však jen zlomek z Holubových sbírek.

Emil Holub se na své cesty připravoval velice svědomitě. Dalo by se říci, že se snažil nic neponechat náhodě. Úspěchu, jenž dosáhl, by nedokázal bez jeho věrných pomocníků. Nejen že cestovateli pomáhali s lovením a následnou preparací, ale rovněž měli na starosti potřeby, jež byly nutné k zabezpečení výpravy. Rovněž cestovateli byla oporou jeho manželka Rosa, která byla značnou oporou při již zmíněných cestách. Její obětavost v době, kdy byla většina rakousko-uherské expedice upoutána na lůžko kvůli nemocím, byl značný.

Pokud se zaměříme na prvotní cíl doktora Emila Holuba dostat se až na sever Afriky, pak musíme konstatovat, že cíl, jež si cestovatel vytyčil, byl nad jeho síly. Holubův cíl, jenž si vytyčil, přejít Afriku z jihu na sever až do Egypta, nemohl být splněn hned z několika důvodů. V době, kdy se Emil Holub vydával do Afriky, zuřilo v její centrální části mnoho povstání a boje mezi tamními kmeny. Dá se také říci, že Emila Holuba popadla v dané chvíli rozhodování touha po prvenství, když se rozhodl vstoupit na dosud neprozkoumané území kmene Mašukulumbů. Nejen že ohrozil svůj život, ale také život svých společníků.

Závěr práce je věnován přínosům Emila Holuba. Značná část Holubovi publikační činnosti je velice cenná a ovlivnila celou řadu významných vědců. Emil Holub přispěl svými poznatky hned několika oborům vědy, ale zároveň umožnil veřejnost seznámit se s cizím kontinentem, životem domorodého obyvatelstva, ale i s jejich zvyky na něm.

Cestovatel byl za svoji práci uznáván v tisku napříč monarchií. Články, které publikovaly části jeho přednášek, hodnotily cestovatele vcelku pozitivně. Doktor Emil Holub je v nich hodnocen jako osobnost, jež dokázala zaujmout nejen vzhledem, ale i smyslem pro humor či uměním přednášet.

Když došlo k úmrtí pana doktora Emila Holuba, bylo oznámení o jeho skonu publikováno jak ve velkém množství tuzemských novin, tak i v zahraničních periodikách.

I přes velkou oblíbenost u veřejnosti, prožil cestovatel prakticky celý život v bídě.

7. Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivní fondy:

NÁRODNÍ MUZEUM-NÁPRSTKOVO MUZEUM ASIJSKÝCH, AFRICKÝCH A AMERICKÝCH KULTUR, Holub, Emil, Deník 18. 5. - 5. 7. 1872.

Prameny:

HOLUB, Emil, *Budoucnost Habeše, Tripolska a Maroka*, Praha 1901.

HOLUB, Emil, *Cesta do země Mašukulumbův*, Praha 1973.

HOLUB, Emil, *Černý ráj. Příjezd do Jižní Afriky a první cesta. První část cestopisu Sedm let v jižní Africe (1872-1873)*, Praha 1948.

HOLUB, Emil, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského Města do země Mašukulumbův. Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883-1887. Díl I.*, Praha 1890.

HOLUB, Emil, *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského Města do země Mašukulumbův. Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883-1887. Díl II.*, Praha 1890.

HOLUB, Emil, *Few Words on the Native Question*, Kimberley 1877.

HOLUB, Emil, *Kolonisace Afriky B. Angličané v Jižní Africe. Vzhledem na výzkum a civilizaci I. Věc domorodců jihoafrických*, Praha 1882.

HOLUB, Emil, *Sedm let v Jižní Africe. Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi 1872-1879. Díl I.*, Praha 1880.

HOLUB, Emil, *Sedm let v Jižní Africe. Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi 1872-1879. Díl II.*, Praha 1881.

HOLUB, Emil, *Velké dobrodružství. Cesta po Zambezi*, Praha 1952.

Periodika:

HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele dra. Emila Holuba*. In: Světozor 7, 1873, 22.

HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele Dra. Emila Holuba*. In: Světozor 6, 1872, 48.

HOLUB, Emil, *Dopisy afrického cestovatele dra. Emila Holuba*. In: Světozor 10, 1876, 39.

Národní listy, 16. 10. 1879, XIX/247.

Ohlas od Nežárky, 4. 11. 1882, XII/44.

Plzeňské listy, 25. 2. 1877, 16.

Literatura:

BAUM, Jiří, *Holub a Mašukulumbové. Kapitoly o největším českém cestovateli*, Praha 1955.

BAUŠE, Bohumil, *Život a cesty Dra. Emila Holuba. Na paměť šedesátých narozenin cestovatelových*, Praha 1907.

BĚHOUNEK, František, *Na sever od Zambezi*, Praha 1970.

BOROVÍČKA, Michael, *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Cestovatelství*, Praha 2010.

BUDIL, Ivo T., *Válka Zuluů. Britsko-zulská válka v roce 1879*, Praha 2006.

CIBULKA, Jan, SKOŘEPA, Zdeněk, ŠPILLAR, Václav, *Afrika. Na jih od Zambezi*, Jablonec nad Nisou 1997.

DLOUHÝ, Jindřich Maria, *Rodák Africkým cestovatelem*. In: DLOUHÝ, Jindřich (ed.), *Dr. Emil Holub. K stoletému výročí jeho narození*, Praha 1947.

DLOUHÝ, Jindřich Maria, *Dr. Emil Holub*, Holice 1940.

HULEC, Otakar, *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010.

KAFKA, Josef, *Průvodce Africkou výstavou cestovatele Dra. Emila Holuba*, Praha 1892.

KANDERT, Josef, *Personalities of African Collectin in the Czech Lands in the Times of the Habsburg Monarchy (16th century-1918)*. Collections of the Historical Museum and the Náprstek Museum of the National Museum, Prague 2008.

KRÁMSKÝ, Jiří, *Dr. Emil Holub v dopisech cizinců*, Kladno 1947.

LANGR, Jaroslav, *O cestách Emila Holuba*, Praha 1949.

LEV, Vojtěch, *Za velkým dobrodružstvím*, Praha 1947.

OLŠA, Jaroslav Jr., *The Victoria Falls. A few pages from the diary of Emil Holub M. D. Written during His third tri pinto the interior of Southern Africa. Facsimile reproduction of the 1879 edition with additional drawings, and a new Postcript*, Bulawayo 2004.

ROZHOŇ, Vladimír, *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*, Praha 2005.

STREIT, Vincenc, *Osud jménem Galulonga*, Pelhřimov 2003.

STREIT, Vincenc, *S jménem Rosa Afrikou. (Žena rovná mužům)*, Praha 2010.

ŠÁMAL, Martin, *Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel*, Praha 2013.

VOTRUBEC, Ctibor, *Jihoafriické cesty Emila Holuba*, Praha 1954.

ŽELÍZKO, J. V., *Život a utrpení Afrického cestovatele Dra. E. Holuba v posledních dopisech (1897-1902)*, Smíchov 1922.

internetové zdroje:

Křováci [online] [Wanishingworldphotography.com](http://wanishingworldphotography.com) [cit. 2015-4-10]

URL: <<http://wanishingworldphotography.com/kmen-san.html>>

Emil Holub [online]. Příloha č. 1

URL: <<http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Vystavy-NpM/DR-EMIL-HOLUB-PRIBEH-CESTOVATELE.html>>

Růžena Holubová [online]. Příloha č. 2

URL: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/ruzena-holubova/ruzena-holubova-2.jpg>>

Cestopis Emila Holuba [online]. Příloha č. 3

URL: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/dr-emil-holub/cestopis.jpg>>

Holubova kresba Viktoriiných vodopádů [online]. Příloha č. 4

URL: <http://www.rozhlas.cz/planetarium/historie/_zprava/zivot-a-cesty-emila-holuba-1-cast-sedm-let-v-africe--1019058>

Mapa Viktoriiných vodopádů [online]. Příloha č. 5

URL: <http://www.afrikaonline.cz/image/picture/201202210955_Mapa_Zambesi_nahled.jpg>

Napadení od Mašukulumbů [online]. Příloha č. 6

URL: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/dr-emil-holub/napadena.jpg>>

Africká výstava ve Vídni 1891 [online]. Příloha č. 7

URL: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/dr-emil-holub/vystavu.jpg>>

8. Resumé

The theme of this bachelor thesis is Emil Holub and his contributions from his travels around South Africa. The paper is divided to research trips of Emil Holub and his life in South Africa in the late nineteenth century. Africa was Holub's dream since his youth when he started to admire the great traveler and missionary David Livingstone. He followed up on his legacy when he set sail to South Africa in 1872 to explore this mysterious and unexplored continent.

The paper is devoted to both of Holub's stays that together lasted eleven years. The first stay, that lasted seven years, used Emil Holub to get to know the foreign country and conditions of the continent. However, his dream to come from south to the north of Africa remained unfulfilled. The reason for the abandonment of this goal was Holub's financial situation that affected him on both of his stays. On his exploration trips he was interested and looked into the ethnography of local tribes but also into the approach of colonizers to aboriginal tribes. He published several studies about this issue after his return in 1879.

The second research trip took Emil Holub in 1883. This trip was conceived as an Austro-Hungarian expedition. Dr. Holub went to Africa together with five military trained companions and his new wife Rosa Holub. The goal of this second research trip was to get to the north of Africa and to reach Egypt. This goal has however remained in this case unachieved. The main problem here weren't finances but a hostile tribe that attacked the expedition.

After returning from Africa, Dr. Emil Holub carefully began to pursue his publishing activities. He has published two comprehensive travel books where he mapped the South African landscape, its people, customs and more. The paper is also devoted to two major exhibitions, the first was held in 1891 in Vienna and the second one the following year in Prague. Both of these exhibitions have brought fame and numerous awards to the traveler but cast him into big debt. In the homeland he earned money by lecturing. Emil Holub lectured mainly in the area of monarchy but he also departed for two years for a lecture tour across North America. Doctor Emil Holub died at the end of February 1902 in Vienna, where he is buried.

The aim of this paper is to evaluate the contributions of Emil Holub. Holub contributed by his findings to several scientific areas. However his biggest contribution was in the ethnography area of African tribes that he devoted most of his studies to.

Not only, that he described several dozens of tribes living on the South African continent, but he also brought large amount of valuable collections to his homeland.

9. Přílohy

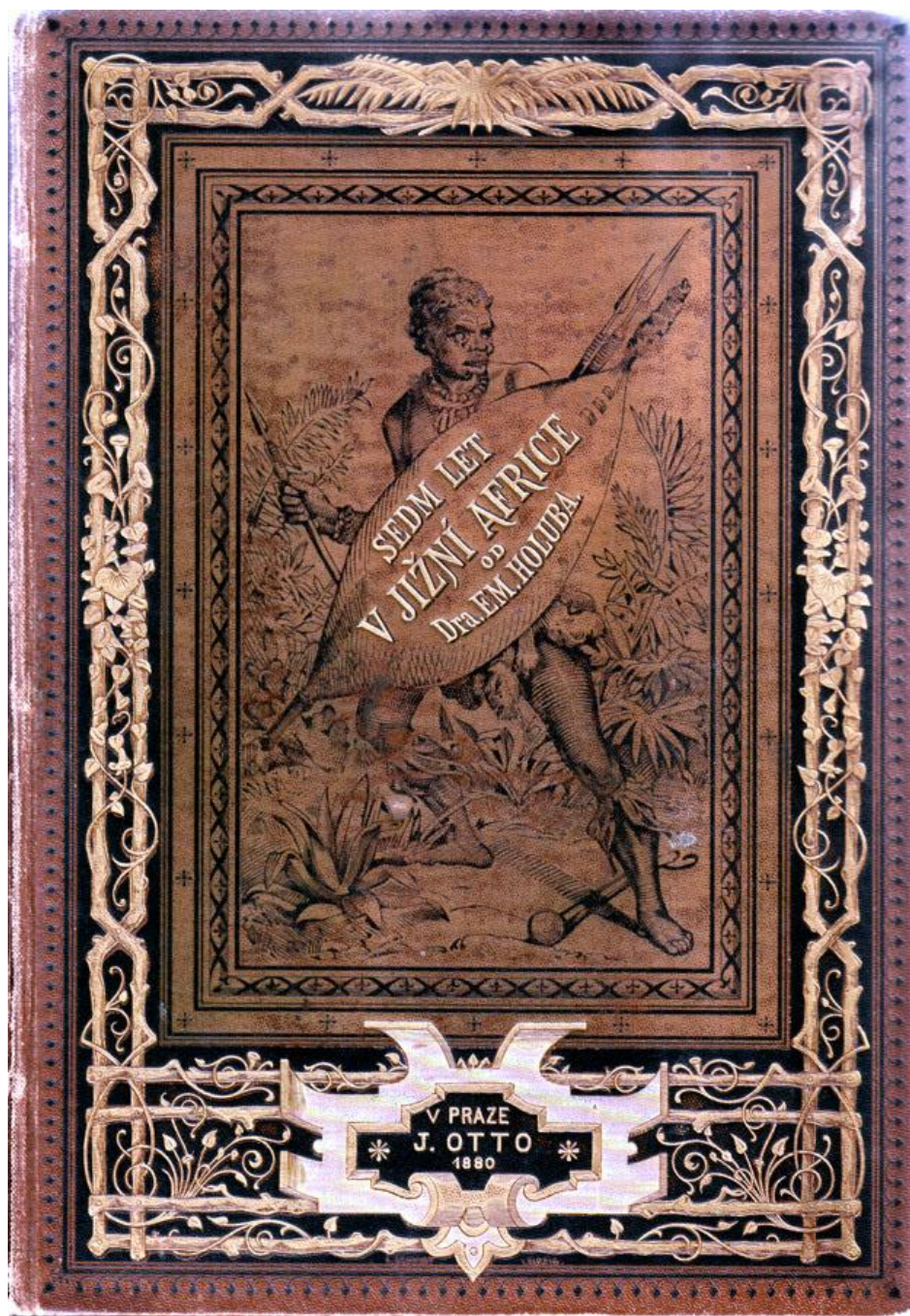
Příloha č. 1. doktor Emil Holub

(zdroj: <<http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Vystavy-NpM/DR-EMIL-HOLUB-PRIBEH-CESTOVATELE.html>>) [cit. 2015-4-9]

Příloha č. 2. Rosa Holubová

(zdroj: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/ruzena-holubova/ruzena-holubova-2.jpg>>) [cit. 2015-4-9]

Příloha č. 3. Cestopis Sedm let v Jižní Africe

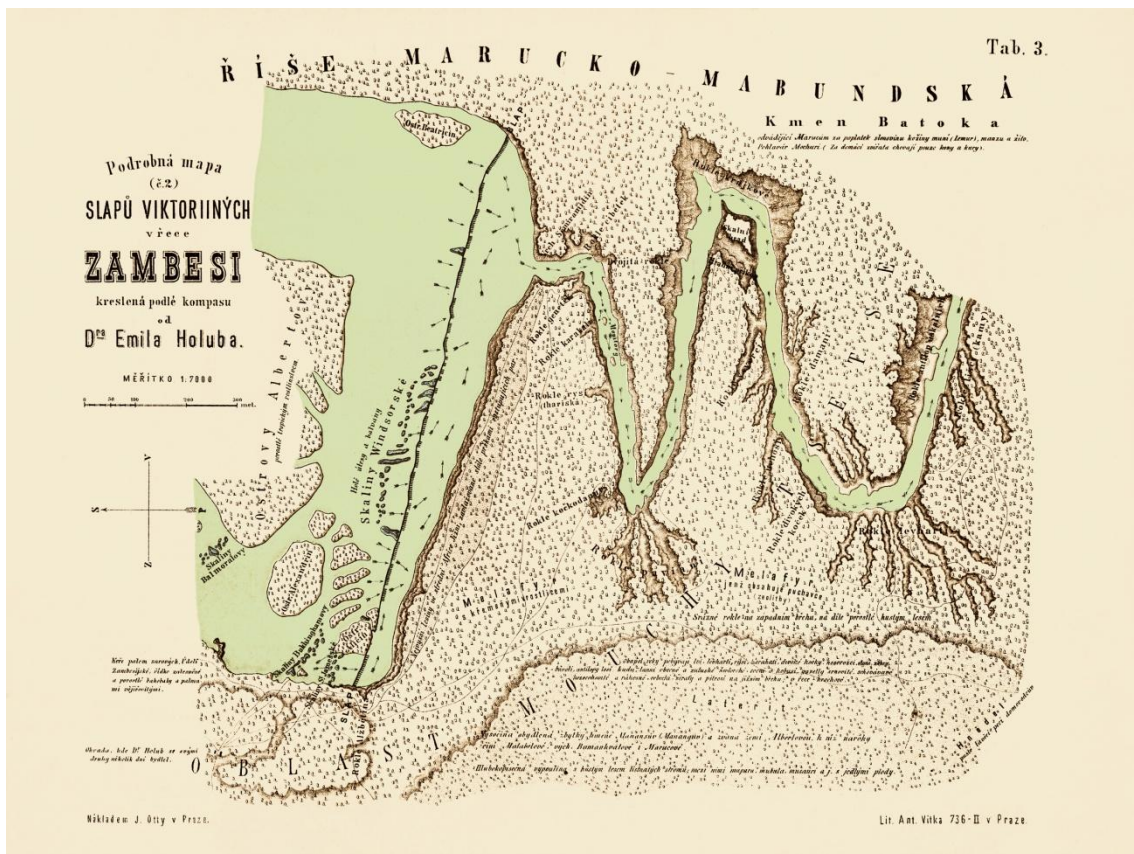
(zdroj: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/dr-emil-holub/cestopis.jpg>>)

[cit. 2015-4-9]

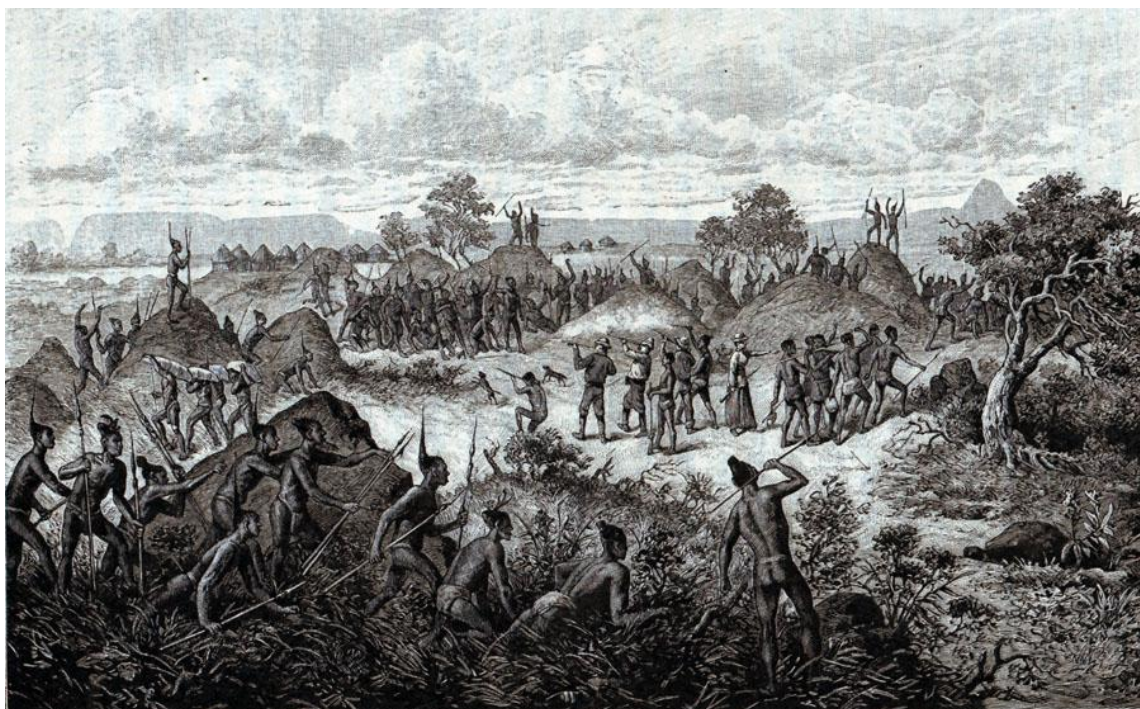
Příloha č. 4. Holubova kresba Viktoriiných vodopádů

(zdroj: <http://www.rozhlas.cz/planetarium/historie/_zprava/zivot-a-cesty-emila-holuba-1-cast-sedm-let-v-africe--1019058>) [cit. 2015-4-9]

Přiloha č. 5. Mapa Viktoriiných vodopádů

(zdroj: <http://www.rozhlas.cz/planetarium/historie/_zprava/zivot-a-cesty-emila-holuba-1-cast-sedm-let-v-africe--1019058>) [cit. 2015-4-9]

Příloha č. 6. Napadení od Mašukulumbů

(zdroj: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/dr-emil-holub/napadena.jpg>>) [cit. 2015-4-9]

Příloha č. 7. Africká výstava ve Vídni

(zdroj: <<http://www.holubovomuzeum.cz/user-files/dr-emil-holub/vystavu.jpg>>)

[cit. 2015-4-9]